

A szakmai nyelv szlengelemei*

I.

A szlengjelenségekre a kutatók, néprajztudósok, költők, szépírók és a krónikások¹ már évszázadokkal ezelőtt felfigyeltek. Németországban a 13–14. században (ld. KLUGE 1901), Franciaországban a 14–15. században (ld. SAINÉAN 1907), Angliában pedig a 16. században (ld. KRAPP–BRADLEY 1930) tesznek első ízben említést a szlengről, s ennek ellenére aligha van a nyelvészetnek kidolgozottabb területe, mint a szleng. A terjedelmes szlengirodalom nem adott még egyetlen többé-kevésbé pontos és következetes definíciót sem arra, hogy mi is a szleng. Sem az egyes szlengokról készült nagyszámú leírás, sem ezek interpretációja nem áll még a helyzet magaslatán. Ez érthető is: a szleng mint nyelvészeti tény olyan megközelítést igényel, amilyenre mindmáig nem volt képes a 19. századnak és a 20. század elejének a polgári nyelvésze, amely egyrészt az irodalmi és az írott nyelvek, másfelől a falusi nyelvjárások felé orientálódott.

* ЛИХАЧЕВ, Д. С., Арготические слова профессиональной речи [A szakmai beszéd argószavai]. In: *Развитие грамматики и лексики современного русского языка*. Под редакцией И. П. Мучника и М. В. Панова. Москва, Издательство «Наука», 1964. 311–59.

A tanulmányt az orosz szerkesztők az alábbi bevezetéssel közzölték:

„D. Sz. Lihacsov *A szakmai nyelv szlengelemei* című tanulmányát 1938-ban írta, azonban a szovjet nyelvtudomány fejlődésének akkori nehéz viszonyai miatt sokáig nem jelenhetett meg.

A nyelv osztályjellegéről szóló hamis tétel, amelyet a marrizmus a szovjet nyelvtudományra erőltetett, eltorlaszolta az utat a nyelvészociológia kérdéseire adott metodológiai helyes válaszok előtt.

Am nem kevesebb akadállyal találkoztak a szovjet nyelvészek a személyi kultusz évei alatt sem, amikor a szociolektusok bonyolult problémáját J. V. Sztálin brosúrájában az ún. „osztályjellegű nyelvek” kérdésére, a „szűk társadalmi felső réteg” beszédének sajátosságára egyszerűsítették le. Ez magyarázza azt a tényt, hogy a társadalom szociálisan differenciált szerkezetének a nyelv fejlődésében való tükröződését érintő fontos kérdéskör a szovjet nyelvtudomány legkevésbé kidolgozott területei közé tartozik. E hiány legalább részleges pótlása érdekében közli a szerkesztőség Lihacsov tanulmányát, amely nemcsak tényanyagot tartalmaz az orosz szociolektusokról, hanem számos figyelemre méltó elméleti tételt is.

A szerző által több mint két évtizede megfogalmazott elvek némelyike ma már vitatható, s részben talán el is avult. A szerkesztőség reméli, hogy a tanulmány közzélése ösztönzésül szolgál a marxista nyelvtudomány e fontos kérdéseinek további kidolgozásához. Írásának átdolgozását vagy kiegészítését a szerző nem találta lehetségesnek, mivel sok tekintetben messze került annak problémakörétől.”

¹ Holinshedre gondolok, az ő krónikájában található a szleng egyik legelső említése (ld. Harrisonnak a krónika előtt közölt „Description of England”-jét [Anglia leírása]).

A kiterjedt vizsgálatok nyomán már ismerjük a szleng számos önálló értelmezését, amelyek kölcsönösen kizárják egymást, belső egység és összefüggés híján valók. Jelenleg nemhogy időtálló szlengelmélettel nem rendelkezünk, de nincs a tárgyra nézve egyetlen, valamennyire is következetes és belső ellentmondást nélkülöző koncepció sem, hacsak nem fogadjuk el ilyennek a néprajzkutatók és a kriminológusok felfogásmódjait, amelyek nyelvészeti szempontból egyáltalán nem elégíthetnek ki bennünket. Szükszavú leírások, hiányos és félig-meddig kifejtett magyarázatok, a szlengszavak szépirodalmi meghonosítására tett bátortalan kísérletek — mindössze ennyi áll a rendelkezésére azoknak, akik a szlengjelenségek iránt érdeklődnek.

A legkorábbi koncepciók valamelyik idegen nyelvre vezetik vissza a szlenget. Angliában például egészen a 18. századig elfogadott volt az a nézet, amely a tolvajnyelvet (*cant*) a cigánynyelvvvel azonosította. Nálunk a vlagyimiri kormányzás szlenget használó vándorkereskedői (ofenyjei) az egykor az állítólag a Volga mentén vándorló mjaszikok (haramiák?) nyelvéből eredeztetik a maguk beszédét (TYIHONRAVOV 1857).

Némileg hasonló nézeteket képviselt a néprajzi szakirodalom is: a régi kosztromai élet ismert kutatója, GYIJEV (1865) a galicsi kézművesek szlengjét a kosztromai tájon a szlávok betelepédése előtt élt finnek nyelvére vezette vissza, KAJDALOV (1876) viszont Európa indoeurópai lakossága körében kereste a vándorkereskedők és a marhakupecok (praszolok) őseit, s nyelvüket az indoeurópai nyelvcsaládhoz tartozónak vélte.

Volt egy ennél következetesebb, ám még mindig a tudományon inneni, s később a néprajzi szakirodalomba átkerült, s ott tartósan meghonosodott nézet is. Ez a szlenget egy olyan *contrat social* [társadalmi szerződés] eredményeként tárgyalta, amelyet a szlenghasználó csoport kötött azért, hogy a szándékait és tetteit eltitkolhassa a lakosság beavatatlan, őket kihallgatni képes rétegei elől.

Ez az elképzelés korántsem mindig megfigyelésből született, hanem bizonyos mértékig egyfajta elvont értelmezési kísérlet volt, mégis kétségtelen értékekkel rendelkezett, és egyes burkolt és mérsékelt formáiban napjainkig fennmaradt. A maga idejében olyan, nem is a legrosszabb kísérlet volt ez a szlengjelenségek magyarázatára, amely logikusan egybeesett a 19. századot megelőző racionalista nyelvszemlélettel. A nyelvi valóság számos tényének titkát meg is fejtette: a szlenghasználók szigorú társadalmi korlátozottságát és zárt körét, korporatív törekvéseiket — a tolvajok valóban arra kényszerülnek, hogy bizonyos tevékenységeiket „titkosítsák” —, a szleng szókinccs állandó megújulását stb.

Mára azonban ez a magyarázat még kompromisszumos formájában sem fogadható el, mivel ha logikusan és következetesen alkalmazzuk, több olyan következményhez vezet, amely a premisszát abszurdá teszi.

Ha a szlenget használó valamennyi társadalmi csoport azért kénytelen ilyen nyelven beszélni, hogy elrejtse törvénytelen és bűnös szándékait, akkor rendsze-

resen gyakorolt hivatásos bűnelkövetéssel kell vádolnunk az orosz vándorkereskedőket, gyapjúverőket, sapkakészítőket, halászokat, hajóvontatókat, vándorszabókat, vándorénekeseket; az angol antikváriusokat és házalókat; a francia kőműveseket, aratókat, kendertilolókat, tetőfedőket; a német diákokat, kézműveseket stb., vagyis mindazokat, akiknek fejlett szlengjéről a szakirodalom számos esetben tanúskodik. Lényegében éppen ezt tették egyes kutatók, amikor a lakosság felsorolt csoportjait tolvajlással, szélhámossággal, rablással és egyéb elítélendő cselekedetekkel vádolták. Az ilyen vádak azonban inkább a kutatók társadalmi ellenszenvé magyarázza, és nem az a szándékuk, hogy a szlengről kialakult nézeteiket következetesen kifejtsek.

ANDREJ MEJERnek a kazanyi egyetem könyvtárában őrzött, „A kricsevi grófság leírása” c. kézírata 1786-ból (ARTYEMJEV 1884: 19–22) tartalmazza a szakirodalom bizonyos részére jellemző következő passzust:

„Úgy vélem, helyénvaló lesz, ha említést tesztek arról a nyelvről, amelyen egymás között érintkezik minden kricsevi kézműves, a szabók, a csizmadiák és egyéb mesteremberek, különösképpen pedig a lengyel határ mentén élő korelok (parasztok, akik rabló életmódjuk okán nyerték el ezen elnevezést). Ezt a tájshóllást, számos oroszországihoz, különösen a szuzdalihoz hasonlóan, azok a csavargó és kicsapongó életmódot folytató mesteremberek terjesztették el, akik, miután hozzászórtak a lustasághoz és részegeskedéshez, ha meg akartak élni, kénytelenek voltak egy nyelvet kitalálni és használni is, hogy a kívülállók ne értsek meg, ők maguk viszont annál alkalmasabban tudjanak lopni és csalni.”

A szleng titkosságával szemben felhozható második érv a következő: ha elfogadjuk ezt a nézetet, kénytelenek leszünk elismerni azt is, hogy a szlenghasználók valamely, számunkra kevésbé érthető okból nem csupán a lopással, a bűnelkövetéssel összefüggő cselekvéseiket és tárgyaikat kell, hogy titkosítsák, de még a testrészeiket jelentő, a táplálkozásra, az italokra, a napszakokra és évszakokra, a kártya- és egyéb játékokra vonatkozó elnevezéseket is.

A hétköznapi nyelv nagyszámú szlengképződményét ugyancsak minden további nélkül titkossá nyilváníthatnánk, hiszen aligha lenne következetes eljárás egyik fajta módon vizsgálni a köznyelvben szétszórt szlengképződményeket, és valami ezzel egészen ellentétes módon szemlélni azokat, amelyek többé-kevésbé összefüggő csoportot alkotnak. Az orosz szakirodalomban találunk kísérletet arra, hogy az alkoholisták nyelvét — amely minden országban számos szlengképződménnyel rendelkezik² — ilyen titkosnyelvvé nyilvánítsák (ld. TYIHANOV 1891)

A szleng titkos és egyezményes jellegével szemben felhozható legfontosabb ellenvetés azonban az, hogy ez a magyarázat a szlengjelenségeket közvetlenül

² Ld. KLUGE 1895 „Trunkenlitanei” [Bordalok] (21) és HOTTEN 1859 előszavát.

szembeállítja a nyelvfejlődés általános jellegéről vallott modern tudományos felfogásunkkal.

Minden esetben nagyfokú óvatosságra van szükség, ha a szleng titkos jellegéről olvasunk. A múltban a titkosnyelvek legendája azért gyökeresedhetett meg, mivel általa bármely, a szlengről szóló közlemény könnyen a szenzációs leleplezés alakját ölthette. Szinte valamennyi olyan esetben, amikor egy-egy nyelvet titkosnak nyilvánítanak, nem tapasztalati úton nyert ténnyel van dolgunk, hanem a jelenségek egyfajta elfogult magyarázatával, amely leginkább azért sikertelen, mert a szlenghasználók beszédének leírása közben a kutatók nyilvánvalóan ellentmondtak önmaguknak is.

Az alábbiakban orosz kutatóktól fogunk idézni (főként néprajzosoktól), akik igen részletesen írtak a szlenghasználók mindennapi életéről és társadalmi viszonyairól, s ezek az idézetek a szerzők szándékával szemben a szleng titkos jellege ellen vallanak.

BORZSKOVSKIJ (1889) azt írja a lirnyikek (vak énekes vándorkoldusok) nyelvéről, az ún. „lobur nyelv”-ről, hogy azt a lirnyikek „akkor beszélik, amikor senki más nincs a közelben, vagy pedig olyan halkán, hogy senki sem hallja őket; tehát olyan körülmények között, amikor közönséges nyelven is beszélhetnek”. A magunk részéről ehhez azt tesszük hozzá, hogy egyáltalán nem értjük, mit is kellett a lirnyikeknek eltitkolniuk, és milyen esetekben nem beszélhettek „közönséges nyelven”.

Ugyanerről a lirnyik nyelvről egy másik szerző, TYIHANOV azt írja: „valahányszor a sztarecekhez fordultunk, azok a legteljesebb készséggel megosztották velünk titkosnyelvüket, anélkül, hogy a legkisebb előítélet is lett volna bennük.”³

MARTINOV, a marhakupecekről (praszolokról) szóló tanulmány szerzője (1870) azt írja erről a nyelvről, hogy „nemcsak a város egész férfilakossága, hanem egyes asszonyok és gyermekek is” értik.

TYIHANOV írja a brjanszki koldusokról (1895), hogy az egyik koldus, akit a sztarecek és koldusok nyelvének magyarázata végett megszólított, „kérésemre (vagyis a TYIHANOV kérésére — D. L.) rögtön lediktált mindent, amire vissza tudott emlékezni, vagy amit a titkosnyelvből ismert...”

VINOGRADOV a zsgon nyelvről szóló tanulmányában (1918) írja: „A varnavini járásban a zsgon nyelv az egész lakosság körében jelentősen elterjedt”. NYIKOLAJCSIK (1890) a csernyigovi sapkakészítők nyelvéről írja, hogy „a podolszki lirnyikekkel ellentétben a csernyigovi sapkakészítők nem csinálnak különösebb titkot a nyelvükből”.

DOBROVOLSZKIJ említi a dorogobuzsi kézművesek subraj vagy kubrac nyelvről (1897), hogy a dorogobuzsi járásban „jól ismerik a kubrac nyelvet”. „Még a kisgyermek is, hogy eltitkolhassák csínytevéseiket a felnőttek elől, megta-

³ Труды Черниговской губ. комиссии 1897–1898, отд. II.

nulnak kubracul beszélni: *мачта хлуть, шентяк тахтуть — ухливай* (vagyis: jön az anyád, hozza az ostort, szaladj el)”. Nyilvánvaló, hogy amikor a gyermek a szlenggel él, nem a csínytevést akarja eltitkolni (maga a csíny az idézett példában már lelepleződött), hanem expresszív módon akarja kifejezni magát, tehát ugyanaz a törekvés munkál benne, ami az iskolásokban is, amikor néha szlengszavakat használnak (ld. például RIBNYIKOV 1927; СЕРОТУЈЕВ 1927; КОПОРСЗКИЈ 1927; ЛУПОВА 1927).

Hozhatnánk még számos idézetet, amelyekben a kutatók ellentmondanak a szleng titkos jellegének. Nem kevés bizonyíték áll a rendelkezésünkre a tekintetben is, hogy az orosz mesterembereknek és koldusoknak ezek a „titkos” nyelvei széles körben elterjedtek a nagyjából homogén közegben, és sok „titkos” szót még a lakosság olyan elszigetelten élő képviselői is ismertek, mint a földbirtokosok.

Nem hagyható figyelmen kívül az a tény sem, hogy a 19. század első feléből származó valamennyi ún. népi, tájjellegű és vidéki szógyűjteményben (akár például a TrudObscs. 1820) megtalálhatók ezeknek a „titkos” nyelveknek a szavai, s ez a tény sem a titkosságukat bizonyítja.

Azt el kell ismerni, hogy a szótárakba felvett egyes szlengszavak élő használatukból kiszakítva valóban nem csupán titkos, hanem egyenesen idegen nyelv benyomását kelthetik egy másik társadalmi közeg képviselőjében, márpedig a gyűjtő mindig ilyen.

A valóban komoly ellenérv a 19. századi orosz szlengek titkos jellegével szemben a következő: az egyes szlengek összehasonlító vizsgálata azt mutatja, hogy igen kevés szlengszó van, s ezért nem lehetséges viszonylag hosszabb ideig beszélgetést folytatni ezeken a szlengeken úgy, hogy a megszokott orosz szavakhoz ne folyamodnánk; továbbá mindezek a szlengszavak a jelenségek eléggé zárt körére vonatkoznak; s végül hogy ezek a szavak fölöttébb könnyen áthatolnak egyik közegből a másikba, amennyiben létezésük külső körülményei ezt az átjutást elősegítik. A 19. század elején az azonos jelenségeket valamennyi orosz szlengben egyformán nevezik, mivel viszont a szlenghasználó szakmák létezésük körülményeiben sok közös vonással rendelkeztek (pl. a vándor lirnyikek, a vándorszabók, a vándorló kovácsok, vándorló sapkakészítők, gyapjúverők, vándorkereskedők, hajóvontatók stb.), ezért szakmai nyelvük szókincese is csaknem teljesen egyforma, de legalábbis a kétharmaduknak azonos a szókincese, ezért nem nélkülöz bizonyos alapot az, ha elismerjük: a 19. század elején a létezett egy jórészt egyöntetű szókincesű szleng.

Annak a ténynek, hogy a szlengszavak nem helyettesítették a beszédben az összes megszokott szót, csupán „fűszerezték” azt, látszólag ellentmondanak a vándorkereskedők és marhakupeczek nyelvéről készített feljegyzések, ahol ezek a vándorkereskedő- és marhakupecszavak teljesen kiszorítják a szokásos orosz szavakat. Itt azonban a következő mozzanatokat kell figyelembe venni: először is a vándorkereskedő-szavak használatának illusztrálására bármelyik kutató és

gyűjtő nyilvánvalóan olyan mondatokat hoz, amelyekben ezek a szavak minél sűrűbben fordulnak elő, másodszor pedig a szenzációhajhászás gyakran akaratlan hamisításhoz vezet. Kétségtelenül ilyen hamisítással van dolgunk GOLISEV „A vándorkereskedők búcsúztatása otthon” című tanulmányában is (1880). Erről könnyen meggyőződhetünk, ha elejétől végig elolvassuk az általa idézett, nyilvánvalóan mesterkélt és szándékosan összeállított szövegrészletet.

Mindazoknak, akik valós képet akarnak kapni a vándorkereskedők élő nyelvéről, azt tanácsoljuk, vegyék elő МАКАРОВ szótárát (1846–1848), ahol minden vándorkereskedő-szó mellett érdekes példamondatok is vannak⁴, valamint PAL-LASZ művét (1790–1791), a „szuzdali” jelzésű vándorkereskedő-szavak mindkettőben megszokott orosz szavakkal váltakoznak.

Igaz, КРАСНОПЕВЦЕВnek az „Очерки города Одоева” [Odojev városi vázlatok] című könyvében (Tula, 1896) szerepel egy csupa szlengszavakkal írt vers:

Мас накерился тарнюшки,	Jól berúgtam a vodkától,
И похлил на юр лепшаты.	S felmentem aludni a padlásra.
Мас захлип ⁵ к алдной шахтенке ⁶	Bementem az egyik lányhoz
Лесенечко почалдать.	Egy kicsit beszélgetni.
Шихта масу тюрюхала: ⁷	Az a lány azt mondta nékem:
Хли на юр лепшаты.	Menj csak a padlásra aludni.

Ám ugyanott olvasunk arról is, hogy ezt a verset egy marhakupecnyelv iránt érdeklődő írta, az ilyen amatőr kutatók pedig tudvalevően akkor jelennek meg, amikor a nyelv már kezd kimenni az eleven használatból; egy bizonyos: a versike nyelvezete egyáltalán nem egyezik a marhakupeczek élő beszédével.

Ezzel a verssel azt a csasztuskát lehetne szembeállítani, amelyet VINOGRADOV idéz (1918), és bizonyára hívebben adja vissza a vándorkereskedők élő nyelvét:

Возгудалка возгудает,	Harmonika szól alkonyatba’,
Борисан в беседу хляет.	Katona megy a lugasba.
Возгудалка не гудай,	Ne szólj, ne szólj, harmonika,
Меня любит Николай.	Engem szeret Nyikolajka.

⁴ Pl. a *латво* ’könnyen, jól’ szóhoz: „Пропал Ерема без угла без дома, а теперь ему латво пошло: кто курочку, а кто и гуська несет, в дьяки попал” [Jerjomának eddigelé fedél se volt a feje fölött, most meg egyszerre jó sora lett: ez egy tyúkocskát visz neki, amaz egy libácskát: íródeák lett belőle]. Az ofenyszó mintegy beékelődik a megszokott orosz beszédbe.

⁵ захлил? (D. L.)

⁶ шихтенке? (D. L.)

⁷ А *тюрюхала* ’mondta’ nem a moksák régi elnevezéséből, а *терюхане* (vagy *тюрюхане*) szavakból ered?

Egy nyelvnek titkosként való használata önmagában még nem lehet annak bizonyítéka, hogy az valóban titkos és egyezményes is. A francia nyelvet például senki sem nyilvánítja titkosnak és egyezményesnek csak azért, mert voltak olyan orosz földesurak, akik azért használták, hogy beszélgetésüket a cselédség ne értse. Ebből a szempontból a szleng nyilvánvalóan titkos használatának egyes kétségtelen példái (mint egy osztrák fogságba esett orosz katona levelében, amit VINOGRADOV idéz (1918), döntően nem bizonyítják a szleng titkos jellegét.

Mi éppenséggel nem akarjuk tagadni a kasztok, titkos társaságok stb. titkosnyelveit, aminthogy azt sem, hogy léteznek a legkülönbözőbb rejtjelek és „titkos” írások. A „titkosnyelvek”, a legkülönfélébb rejtjelek és a kriptográfia a feudalizmus korában széles körben el voltak terjedve, a kapitalizmusba való átmenet idején azonban nagyon korán kezdenek eltűnni, jóval korábban, mint azt például SAINÉAN gondolja: ő azt tételezte fel, hogy a titkosnyelvekről a szlengre való „áttérés” körülbelül a 19. század közepére már végbement (SAINÉAN 1920: 49). A titkosnyelvek és a szleng lényegüket tekintve messzemenően különböznek. Lehetséges, hogy a szleng számos elemet átvett e „nyelvekből”, ám elfogadhatatlannak tartjuk a szlenggel való összekeverésüket. A szlengbe történő ilyen átvételek ugyanolyan úton-módon mennek végbe, mint bármely más idegen nyelvből: a cigányból, a héberből vagy a görögből. A szlengben a rejtjel valódi, eleven szóvá változik, megszabadul mesterkéltségtől, mégpedig ugyanolyan pontosan, mint ahogy a mai orosz nyelvben a nagyszámú rövidítés is rég elveszítette mesterséges és egyezményes jellegét, és teljes jogú szóvá vált.

Általánosságban szólva, meg kell jegyezni, hogy a szakirodalomban meglehetősen gyakran összekeverik egyfelől a szleng titkos jellegét, a tolvajnyelvi szavaknak a tevékenység titkosítása céljából való használatát, másfelől pedig a szleng titkos eredetét, az egyes szavaknak a titkosítás szükségleteiből fakadó keletkezését. Nem kétséges, hogy ezek teljesen különböző dolgok, amelyeknek a keverése a probléma durva összekuszálásához vezet.

Az orosz szakirodalomban a szleng iránti érdeklődést elsősorban a néprajzkutatók tartották életben, s köztük a szlengjelenségek titkos és egyezményes jellegéről szóló álláspont kizárólagos volt. Kivételt egyedül LEBEGYEV (1909) tolvajnyelvről kifejtett feltevései alkottak: „A tolvajzsargon, az alvilág nyelve nem valamiféle mesterséges vagy véletlen jelenség, hanem valamennyi bűnözői kategória természetének és kultúrájának törvényszerűen szükséges kulturális produktuma”.

Az ügy azonban a rendőrségi „szakember” e bátortalan feltételezésével ki is merült, mivel az elméleti ötletekben szegény orosz szakirodalom a tényekkel, a józan ésszel szemben, s nem törődve a nyugati nyelvészet vívmányaiival, egybehangzóan osztotta a szleng titkos és egyezményes jellegéről szóló álláspontot, és csupán jelentéktelen mozzanatokban hátrált meg a nyilvánvaló tények előtt.

A tolvajnyelv legterjedelmesebb orosz elemzése, az „Опыт исследования воровского словаря” [A tolvajnyelv kutatása] (TONKOV 1930) még teljesen e legenda büvkörében fogant: „Az egyezményes nyelven a bűnözőnek könnyebb megállapodnia a társaival a börtönből való szökésről. A zsargonon természetesebb tanácskozni a börtönrezsím elleni tiltakozás jegyében az »éhségstrájk« közös megrendezéséről; néha a titkosnyelv segíthet abban, hogy kapcsolatba lép-hessenek kinti társaikkal. Ugyanakkor a tolvajnak a börtön falain kívül is szükség-e van erre a titkosnyelvre: felhívhatja a figyelmet a fenyegető veszélyre, kö-zölheti idegen közegben, hogy előnyös »üzlet« van kilátásban, figyelmeztethet a kihallgatásokon stb.”

A „titkos tárgyalások” jelentésére vonatkozó konkrét tartalomnak a szakiro-dalomban ritkán megfigyelhető illetén kifejtése jól bizonyítja, milyen gyenge láb-on áll ez az elmélet, s milyen szegényes a tapasztalati tények tekintetében. TONKOV nyilvánvalóan elfeledkezik arról, hogy a tolvajnyelv szavainak több-sége már jó száz éve létezik, és ezek egyáltalán nem titkosak sokak számára, je-lesen a börtönvezetés, a börtönőrök számára sem, akik szinte a tolvajoknál is jobban ismerték. A titkos tárgyalásokra vonatkozó példái pedig képtelenek és valószínűtlenek.

Áttérünk a szleng nyugat-európai kutatóira.

NODIER (1834), a szleng egyik első komoly — nem néprajzos vagy amatőr, hanem nyelvész — kutatója még teljesen azon az állásponton van, hogy a szleng titkosnyelv. E szemlélet utolsó következetes képviselői, SCHWOB és GUIEYSSE (1892) voltak azok, akik ezt teljes mértékben elismerték a szlengben, valamint az ebből a feltevésből adódó leginkább vitatható következtetést, a szleng mester-séges jellegét: „L’argot est justement le contraire d’une formation spontanée. C’est une langue artificielle, destinée à n’être pas comprise par une certaine classe de gens. On peut donc supposer *a priori* que les procédés de cette langue sont artificiels.”⁸

A szleng titkosságát hirdető elmélet a 20. századot annyira kompromisszu-mos formákban érte meg, hogy tulajdonképpen a fő elméleti része teljesen elér-téktelenedett.

Ám bármily messze el is távolodott a modern nyelvtudomány a szleng titkos-ságáról szóló elmélettől, soha sem szabad elfelejtenünk, milyen óriási szerepet játszott a szépirodalom ebben a megközelítésben.

Az első komoly csapást a szleng titkos jellegét hirdető elméletre a 19. század húszas és harmincas éveinek fordulóján jelentkező ún. indulatos irodalom kép-viselői mérték, akik a szlenget széles körben alkalmazták romantikusan „bor-zalmas” műfajuk megteremtése során. A szleng alkalmazása műveikben azt a ki-

⁸ „A szleng kétségkívül ellentéte a spontán képződményeknek. Mesterséges nyelv, amelynek célja az, hogy az emberek bizonyos csoportja ne érthesse. Ezért *a priori* feltehető, hogy e nyelv eljárásai mesterségesek.”

fejezetten irodalmi célt követte, hogy „megréműtsen” és meghökkentsen, s az első szlengszavak használatának ebben a szépirodalmi műfajban tisztán stilisztikai szerepe volt.

VICTOR HUGO a „Le dernier jour d’un Condamné” [Egy halálraítélt utolsó napja] c. ismert műve XVI. fejezetében, ahol egy tizenöt éves lány hét versszakot énekel egy szlengdalból, megjegyzi: „C’était une chose repoussante que toutes ces monstrueuses paroles sortant de cette bouche vermeille et fraîche. On eût dit la bave d’une limace sur une rose. Je ne saurais rendre ce que j’éprouvais; j’étais à la fois blessé et caressé. Le patois de la caverne et du baigne, cette langue ensanglantée et grotesque, ce | hideux argot, marié à une voix de jeune fille, gracieuse transition de la voix d’enfant à la voix de femme! tous ces mots difformes et mal faits, chantés, cadencés, perlés!” (Œuvres complètes de Victor Hugo [Victor Hugo összes művei]. Roman II. Paris, 1881. 370–1).⁹

Hasonlóan jellemzi a szlenget az író a „Les Misérables” [A nyomorultak]-ban is: „la langue laide, inquiète, sournoise, traître, venimeuse, cruelle, louche, vile, profonde, fatale, de la misère” (Œuvres complètes de Victor Hugo. Roman VIII. Paris, 1881. 282).¹⁰

HUGO érdemei közé kell sorolnunk mindenekelőtt azt, hogy ő mutatott rá először arra az összefüggésre, mely a szleng jellege és használoinak lélektani sajátosságai között van, ő hozta kapcsolatba az egyes szavakat a szlenget beszélők képzeteivel, s ezzel messze megelőzte a tudományos szakirodalmat.

„Si le philosophe parvient à fixer un moment, pour l’observer, cette langue qui s’évapore sans cesse, il tombe dans de douloureuses et utiles méditations. Aucune étude n’est plus efficace et plus féconde en enseignements. Pas une métaphore, pas une étymologie de l’argot qui ne contienne une leçon. — Parmi ces hommes, *battre* veut dire *feindre*; on *bat* une maladie; la ruse est leur force. |

⁹ „Természetellenes volt az égőpiros, üde ajkáról ilyen ocsmány szavakat hallani. Mintha egy csiga hagyta volna ott undok nyomát egy rózsaszirmon. Nem is tudom visszaadni az érzéseimet: egyszerre volt fájdalmas és kellemes is hallani a bünbarlang és a kényszermunka nyelvét, ezt a kegyetlen és groteszk beszédet, ezt a mocskos zsargont a szűzies hangon, amelyben a gyermek hangja oly csodálatosan váltott át az asszonyéba! Ezeket a förtelmes szavakat egy dal könnyed, hajlékony hangjaiban hallani!” (Orosz fordítása: HUGO 1953. I, 252).

Nyomatásban megjelent magyar fordítása: „Óh, mily visszataszító volt ezeket az otromba, buta szavakat üde, piros ajkáról hallani! Mondhatnám: csiganyál a rózsaszirmon. Nem tudnám kifejezni, hogy mit éreztem; megsértődtem, de egyuttal mintha megcirógattak volna. A rablótanya s a baigno zagyyva nyelve, az a véres furcsa beszéd, az az utálatos tolvajnyelv megszólalása egy fiatal lányka hangján, amely a gyermekhangnak bájos átmenete az asszonyi hangba! s ezek az eltorzított, korcs szavak ütemszerűen, dalban gyöngyöztek!” (HUGO VICTOR: *Egy halálraítélt utolsó napja*. Ford. Csillay Kálmán. Bp., 1928. 183).

¹⁰ „a nyomor csúf, izgága, alamuszi, csalárd, epés, kegyetlen, gyanús, hitvány, mélységesen végzetes nyelve” (VICTOR HUGO, *A nyomorultak*. II. kötet. Bp., Európa Könyvkiadó, 1966. Negyedik rész. Hetedik könyv. 383. Ford. Lányi Viktor.

Pour eux l'idée de l'homme ne se sépare pas de l'idée de l'ombre. La nuit se dit *la sorgue*; l'homme *l'orgue*. L'homme est un dérivé de la nuit. | Ils on pris l'habitude de considérer la société comme une atmosphère qui les tue, comme une force fatale, et ils parlent de leur liberté comme on parlerait de sa santé. Un homme arrêté est un *malade*; un homme condamné est un *mort*" (uo. 295).¹¹

HUGÓhoz hasonlóan BALZAC is beszélőinek világszemléletével kapcsolja össze a szlenget (1847), igaz, ő jóval kevésbé határozottan fejté ezt ki.

HUGO és BALZAC álláspontja nagy hatással volt az egész későbbi francia szakirodalomra, egészen napjainkig.¹²

A szleng behatolása a szépirodalomba mindenekelőtt azt a felfogást oszlatta széjjel, amely szerint a szleng az „en marge de société”, vagyis a társadalom peremén élő emberek által használt nyelv. A szleng használatát messze a tolvajtársadalom határain túl is észlelték.

Már VIDOCQ is megjegyezte a „Les voleurs” [A tolvajok] előszavában: „La langue argotique n'est plus seulement celle des tavernes et des mauvais lieux, elle est aussi celle des théâtres; encore quelque pas et l'entrée des salons lui sera permise”.¹³

VIDOCQ nyomán szótárának előszavában HOTTEN (1859) is megjegyzi: minden társadalmi csoportnak megvan a maga szlengje, még az arisztokráciának és az egyházi méltóságoknak is. A szleng megismerése egyre mélyült, s hogy már fellelték a lakosság olyan rétegeiben is, amelyeknek semmi szüksége sem volt a szándékai eltitkolására, így a szleng titkos és egyezményes jellegének elmélete jelentős változásokon ment át. Egyfelől titkos jellegét eleinte csupán a szlengszavak keletkezésére korlátozták, másfelől feltétlenül titkosnak kizárólag a tolvajok nyelvét ismerték el. Angliában például, ahol a szlenget jól ismerték az Erzsébet-kori drámaírók, Shakespeare, Ben Jonson¹⁴, Beaumont és Fletcher¹⁵, a 19.

¹¹ „Ha a filozófus egy pillanatra megfigyelés céljából rögzíti ezt a folyton párolgásban levő nyelvet, fájdalmas, de hasznos elmélkedésekre jut. Semmilyen búvárkodás nem gazdagabb hatékony és termékeny tanulságokban. Nincs az argónak egyetlen metaforája, egyetlen etimológiai vonatkozása, amely ne tartalmazna valamilyen tudnivalót. Az argóban beszélők közt *battre* (verni) annyi, mint *feindre* (színlelni); on *bat* une maladie, vagyis ők *verik* a betegséget [azaz: betegséget színlelnék — *A ford.*]; erejük a ravaszság. | Számukra az ember fogalma elválaszthatatlan az éjszaka fogalmától. Az éjt *la nuit* helyett *la sorgue*-nak [tkp. homály — *A ford.*], az embert *l'homme* helyett *l'orgue*-nak [tkp. homálylakó — *A ford.*] mondják. Az ember tehát szerintük az éjszaka származéka. | Megszokták, hogy a társadalmat számukra életveszélyes légkörnek tekinték, valamilyen végzetes erőnek, ezért beszélnek a szabadságukról úgy, mintha az egészségükről volna szó. A fogoly szerintük *beteg*; az elítélt *halott*.” (Ford. Lányi Viktor. Uo. 390).

¹² Ld. pl. TIMMERMANS 1922. A könyv impresszionisztikus bevezetőjében ugyanaz a jellemzés szerepel, amelyet Hugo és Balzac adott a szlengről.

¹³ „Az argó nem csupán a kocsmák és egyéb rossz helyek nyelve, hanem a színházaké is; csupán még egy lépés, s bebocsátást nyer a szalonokba is”.

¹⁴ Ld. Ben Jonsonnál a szlengkifejezéseket: *Masque of the Gypseys Metamorphosed* [Maskarás játék az átváltozott cigányokról].

század kezdetétől fogva hagyományosan megkülönböztették a cantot, a tolvajnyelvet és a slanget, a lakosság egyéb rétegeinek szlengjét.¹⁶ Titkos jelleget csupán az elsőnek (a cantnak) tulajdonítottak. A slang és a cant megkülönböztetése azonban egyáltalán nem volt könnyű, s a témában megjelenő szótárak nem is végeztek azt el, hanem ömlesztve közölték mindkettőt.

A 20. században két, egyébként véglegesen még ki nem alakult irányzat jelenik meg, mely felváltja a szleng titkos és mesterséges jellegéről szóló elméleteket: az elsőt feltételesen etnografikusnak nevezzük, a másodikat pedig szociológiaiának. A harmadiknak, a csak halványan körvonalazódott pszichológiaiának egyelőre alig van valami múltja.

A néprajzkutatók szlengkutatásaikkal sokban megelőzték a nyelvészeket, éppen e közegben volt annak idején a legtöbb híve a szleng titkos és egyezményes jellegének, itt keletkezett az az elmélet, mely rokonította a szakrális nyelveket és az ún. speciális nyelveket, közöttük a szlenget is.

Ezt a hipotézist a legteljesebb formában VAN GENNEP fejtette ki, előbb a „Revue des études ethnographiques et sociologiques” hasábjain (Essai d’une théorie des langues spéciales [Tanulmány a speciális nyelvek elméletéről]), majd pedig sok tekintetben jelentős munkájának (1909) második kötetében, ahol a mű teljes terjedelmében újra megjelent. VAN GENNEP egyenlőségi tesztet tesz a speciális nyelvek (idesorolja a szlenget is) és az olyan szakrális és liturgikus nyelvek közé, mint az ógyházi szláv Oroszországban, a latin a katolikus országokban, a szanszkrit Indiában, sőt talán a sumér is Asszír-Babilóniában, és keletkezésük fő tényezőjének azt a csoportokra állítólag jellemző törekvést tartja, hogy szembeállítsák magukat a környezetükkel, illetve hogy bennük bizonyos „önvédelem” (nécessité de défense) és a társadalmi közösség önmegvalósítási ösztöne realizálódik:

„...les langues spéciales ont une raison d’être biologique: elles ne sont que l’un des innombrables moyens par lesquels les collectivités de tout ordre maintiennent leur existence et résistent aux pressions de l’extérieur” (1909: 315).¹⁷

„Ainsi la langue spéciale joue à l’intérieur de la société générale le rôle que chaque langue générale joue vis-à-vis des autres langues générales. C’est l’une

¹⁵ A koldusszleng kifejezéseit megtaláljuk Beaumont vígjátékában: *Comedy of the Beggar’s Bush* [Bush, a koldus komédiája]

¹⁶ A *slang*, *cant* és egyéb (*argot*, *dialect*, *gibberish*, *idiom*, *jargon*, *lingo*, *parlance*, *patois*, *shop*, *vernacular*) szavak pontos jelentésének érdekes magyarázatát leljük FOWLER könyvében (1927).

¹⁷ „...a speciális nyelveknek biológiai megalapozottsága van: azon számtalan eszköz közül valók, amelyeknek révén a közösség formát ad létezésének és ellenáll a külső nyomásnak”.

des formes de différenciation, formes voulues, et nécessaires à la vie même en société” (uo. 316).¹⁸

VAN GENNEP elméletének mesterkéltége, amikor a holt liturgikus és szakrális nyelveket az eleven, gördülékeny és állandóan változó szlengbeszéddel veti össze, még a nem nyelvész számára is nyilvánvaló; ám komoly figyelmet érdemel benne az, hogy észreveszi: egyes társadalmi csoportok hajlamosak arra, hogy a nyelv segítségével magukat másokkal¹⁹ szembeállítsák. Ezt elismerve is helyesebbnek véljük, ha e szembeállítás tényét nem elvont biológiai princípiumnak, hanem a kollektív pszichológia megnyilvánulásának tekintjük.

VAN GENNEP fő gondolatát az ismert olasz kriminológus, NICEFORO tette magáévá és fejlesztette tovább (1912). Ő a szlenget és a speciális nyelveket szintén a társadalmi szervezet ellenállásának szemszögéből vizsgálta. NICEFORO azonban sok mindent átemelt az elméletébe LOMBROSO antropomorfizmusából és elvont pszichopatológiájából, ami nem csoda, hiszen a kriminológiában bizonyos mértékben LOMBROSO követője volt.²⁰

VAN GENNEP fő gondolata NICEFORO terjengős kifejtésében veszít feszültségéből és világosságából. A „társadalmi organizmus”, az önvédelmi ösztön és az ellenállás fogalma NICEFORÓNál nyersen biológiai jelleget ölt. Ahogyan a szlenget szembeállítja az egyéb speciális nyelvekkel (úgy, ahogy az angolban a slang és cant fogalmát szokás szembeszögezni egymással), kifejezetten mesterkélte: az utóbbit azzal magyarázza, hogy a társadalmi organizmus nyíltan áll ellen a külső társadalmi környezetnek, míg az előzőek rejtetten (arme cachée 'rejtett fegyver': 98. lap). Hogy kitölthesse a két kategória között keletkezett hiányt, NICEFORO kénytelen egy harmadikat kitalálni, a pseudoszlenget (94–7). Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni: az a titkosság, amelyet NICEFORO a szleng fő megkülönböztető jegyének tekint, egyáltalán nem az az általunk már vizsgált, megszokott egyezményes és mesterséges titkos tulajdonság, hanem természetes jellegű, amennyiben spontán módon keletkezik. A „titkos szleng”, akárcsak a speciális nyelv, egy bizonyos csoporthoz való tartozás demonstratív jegyével szolgál, s éppen ezáltal veszíti el titkosságát. NICEFORO feltételezi, hogy létezhet egy titkos és teljesen természetes módon keletkező nyelv két barát között is, és ebbe a kategóriába sorolja két kedvesnek a szerelmi nyelvét is. Mivel ilyen tágan értelmezi a szleng titkosságát, lényegében már tagadja ezt az elméletet, melyből vé-

¹⁸ „A speciális nyelv tehát ugyanolyan szerepet játszik a társadalom egészén belül, mint bármely általános nyelv a többi általános nyelvhez képest. Ez az egyik formája a differenciálódásnak, amely kívánatos és szükséges magának a társadalomnak a létezése szempontjából.”

¹⁹ Ld. a következő művekben szereplő tényeket: LIHACSOV 1935; IRWIN 1930.

²⁰ NICEFORO osztja LOMBROSO társadalmi antipátiáit is (ld. például az „alantas osztályok” antropológiai sajátosságairól szóló fejtegetéseit: 1912: 62). LOMBROSO külön fejezetet szentelt a szlengnek a „L'uomo delinquente” [A bűnöző ember] első kötetében.

gül semmi sem marad azon a kétes tényen kívül, hogy a szlenget a környezet sem érti.

Alapos figyelmet érdemel NICEFORÓnak a speciális nyelvek mágikus jellegéről alkotott véleménye. Ő azonban a beszédmágiát is annyira tágasan és elvontan értelmezi, hogy idesorolja a legkülönbözőbb természetű jelenségeket, még a nemzeti nyelveket is.²¹ Ám tételét nem fejtette ki, s az egyáltalán nem kapcsolódott össze a speciális nyelvek általános koncepciójával.

A fentebb vizsgált szerzők a szlengben felépítmény jellegű jelenséget látnak a szlenghasználó számára megszokott nyelvhez képest. A szlenget, akárcsak a többi speciális nyelvet, a másodlagos beszédsor olyan jelenségének tekintik, amely, mint a normális nyelvtől való eltérés, jórészt patológikus színezetű.

A következő irányzat, amelyet formálisan leginkább szociológiaiainak lehetne nevezni, a szlengben a nyelvi jelenségek normális, spontán, természetes fejlődését látja egy-egy társadalmi csoporton belül. A szlenget egy társadalmi közösség olyan nyelvi jelenségének tekintik, amely nem lépi át a megszokott nyelvészeti normák határát, s az adott társadalmi közösség számára elsődleges, alapvető és természetes beszédjelenség.

Ebből következik az iskola fő következtetése: annyiban mindegyik társadalmi csoportosulásnak megvan a maga eredeti nyelvi jelenségsora, amennyiben ezt létezésük sajátos jegyei elősegítik. Ennek a főként Franciaországban elterjedt irányzatnak a csírái megtalálhatók az „A Dictionary of Modern Slang, Cant and Vulgar Words [A modern szleng, a tolvajnyelv és a vulgáris szavak szótára] c. szótár előszavában, melyet nem minden alap nélkül tulajdonítanak HOTTENnek mint kiadónak. A szerző szerint az akkori társadalom valamennyi rétegének megvolt a maga szlengje, s ezeket úgy értelmezi, mint az egyes társadalmi csoportok beszédssajátosságait. Például az egyházi emberek szlengjéről szólva lehetségesnek tartja, hogy idesorolható a *lord* 'isten' és *god* 'ua.' szavak sajátos, elnyújtott kiejtése.

HOTTEN szótára jelentős szerepet játszott a szleng szakirodalmában. Az évek során több kiadást ért meg külföldön is, s 1867-ben Oroszországban is megjelent BUTUZOV teljes fordításában.²²

HOTTEN szótára nagy hatással volt DELVAU-ra is (1876), aki HOTTEN hatására azt állította, hogy szlengje minden szakmának van.

²¹ „N' y-a-t-il pas encore aujourd'hui, surtout chez les peuples parlant des langues différentes, mais groupés sous le joug du même État, une véritable adoration, ayant quelque chose de religieux, pour les mots de la langue nationale qu'on surveille avec l'énergie la plus opiniâtre et la plus jalouse, comme s'il s'agissait d'un véritable talisman verbal?” (215–6) [„Hát nem figyelhető-e még ma is, különösen a különböző nyelveken beszélő, de egy államban élő népeknél egy valódi, szinte vallási tartalmú tiszteletkinyilvánítás a nemzeti nyelv szavai iránt, amelyhez rendkívül féltő gonddal és körültekintően közelednek, akárcsak valami igazi verbális talizmánhoz?”]

²² HOTTEN előszavát a fordításban nem közölték.

„En France on parle peut-être français, mais à Paris on parle argot, et un argot qui varie d’un quartier à l’autre, d’une rue à l’autre, d’un étage à l’autre. Autant de professions, autant de jargons différentes, incompréhensibles pour les profanes...”²³

Meg kell azonban jegyezni, hogy DELVAU valamennyi szleng közül külön kiemeli a tolvajokét, *la langue verte*-et [a zöld nyelvet], amelyet a francia „indulatos irodalom” nyomán úgy jellemez, mint „une langue triviale et cynique, brutale et impusine”²⁴ (VIII. lap).

Ehhez a szociológiai megközelítéshez egy másik termékeny és eredeti szlengkutató, GRASSERIE áll a legközelebb (1907a, 1907b, 1909). Ő a szociolektusok két kategóriáját különbözteti meg: a legfelsőket és a legalsókat. A tulajdonképeni szlenget az utóbbiak alkotják. GRASSERIE nem rejti véka alá társadalmi szimpátiáit, s a szlenget az alsóbb osztályok természetes nyelvének tartja, amely ellentéte az arisztokrácia nyelvének:

„Les *parlers supérieurs* sont parlés par les *classes supérieures* de la société; les *parlers inférieurs* par les *classes inférieures*” (1907a: 2–3).²⁵

A következő művében GRASSERIE teljesen nyíltan kimondja, kiket ért „alacsonyabb osztályokon”: „À l’opposite de l’élite, s’est-à-dire de la classe supérieure, se trouve la classe inférieure: le prolétariat” (1909: 3).²⁶

GRASSERIE számára három fő mozzanat határozza meg az arisztokráciát: **1.** a vér tisztasága („genealógia”), **2.** a gazdagság és **3.** a nevelés, s ezek közül „c’est le second, qui domine, la richesse et le plus fort moteur social” (1909: 3).²⁷

Míg GRASSERIE mesterkéltnél és kifejezetten sematikus gondolati képződményei a szociológia terén nem érdemelnek különleges figyelmet még azok részéről sem, akik vele azonos metodológiai állásponton vannak, és míg az arisztokrácia nyelvét elvont és „szellemi”-ként meghatározó jellemzése tele van durva túlzásokkal, rendkívül figyelemreméltó viszont az, amilyen ragyogóan vizsgálja a szlengnek azt a képességét, hogy konkrét anyagi formába öntse az elvont fogalmakat: „Toutes les actions et tous les êtres intellectuels ou abstraits sont

²³ „Franciaországban talán franciául beszélnek, Párizsban azonban olyan argóban, amely városnegyedről városnegyedre, utcáról utcára, emeletről emeletre haladva más és más. Ahány szakma van, annyi a zsargon is, mely mind-mind érthetetlen a be nem avatottak számára...”

²⁴ Közönséges és cinikus, durva és tisztátalan nyelv.

²⁵ „A felső beszédmódokon a társadalom felsőbb osztályai beszélnek, míg az alsóbbrendűeken a társadalom alacsonyabb osztályai”.

²⁶ „Az elittel, vagyis a társadalom felsőbb osztályaival az alacsonyabb rendű osztály, a proletariátus áll szemben”.

²⁷ „a második dominál, a gazdagság, a társadalom legerősebb mozgatóereje”.

transformés en actions et en êtres matériels, c'est la métamorphose argotique" (1907a: 19).²⁸

E szociológiai irányzat képviselői egyértelműen megkérdőjelezték a szleng titkos jellegét.

A jelenkori szlengkutatók közül SAINÉAN a legjelentősebb és legóvatosabb (1907, 1912, 1915, 1920), aki általában rendkívül figyelmesen viszonyul más kutatók véleményéhez, már nem ismeri el a szleng titkos jellegét még a tolvajok közzegében sem: „Il n'existe plus aujourd'hui de langue secrète parmi les malfaiteurs. Ceux-ci parlent le même idiome vulgaire que les autres classes du menu peuple, honnêtes ou malhonnêtes: soldats, marins, ouvriers, voleurs, etc.” (1920: 483)²⁹

Nem tulajdonítanak különösebb értéket ennek a feltevésnek KRAPP és BRADLEY angol kutatók sem (1930), akik nem csupán abban kételkednek, hogy a mai tolvajoknak van-e titkosnyelve, de a múltban sem látnak alapot annak feltételezésére, hogy külön szlenget alakítottak volna ki tevékenységük eltitkolására: „To a certain extent this professional cant of thieves was probably a secret language, but this could hardly have been the main motive in the invention of the cant. Thieves and vagabonds were a group with a strong sense of corporate unity and one also with certain sporting attitudes that would be highly favourable to the development of a class language.”³⁰

Teljesen tagadó álláspontra helyezkedik a szleng titkos és mesterséges jellegére nézve DAUZAT, mivel nem látja semmiféle bizonyítékát. Véleménye annál is inkább értékes, mivel nagyon következetes híve a szleng formális szociológiai megközelítésének.

Legérdekesebb gondolatait idézem (DAUZAT 1923): „Il est facile de comprendre pourquoi les malfaiteurs, pas plus que les ouvriers, ne parlent point un langage de convention. C'est en effet un travail considérable que de créer une langue artificielle et il n'est pas à la portée de toutes les intelligences: les inventeurs des «langues universelles» — volapük, neutral ou espéranto — auraient pu ou pourraient en témoigner. Ignore-t-on, en outre, l'effort intellectuel de chaque instant, qui est nécessaire pendant de longs mois, pour arriver à posséder et à parler couramment une autre langue que la langue maternelle? Comment veut-on que les «Apaches» — qui ne sont pas en général, on en conviendra, des «in-

²⁸ „Valamennyi cselekvés és mindenfajta intellektuális vagy elvont lényeg anyagi cselekvésbe és lényegekké transzformálódik, ez a szlengmetamorfózis”.

²⁹ „Ma már nem létezik titkosnyelv a bűnözők között. Ugyanazt a vulgáris nyelvjárást beszélnek, amit az kisemberek egyéb osztályai, a becsületesek is és a becsütelenek is: a katonák, a tengerészek, a munkások, a tolvajok stb.”

³⁰ „A tolvajok e titkos szlengje bizonyára némileg titkosnyelv volt, azonban aligha ez lehetett a szleng életre hívó fő motíváló erő. A tolvajok és csavargók olyan csoportot alkottak, amelyben nagyon fejlett volt a csoport egységének érzése, valamint jelentős a vállalkozó szellem, és ez nagymértékben elősegíthette az osztálynyelv kifejlődését.”

tellectuels»! — s’astreignent avec leur mentalité rudimentaire, à un tel travail de pensée, quand c’est presque toujours la paresse qui conduit sur le chemin de vol et du crime?”³¹ (i. m. 24).

Miközben DAUZAT SAINÉANNal polemizál, élesen tiltakozik nem csak a jelenbeli szlengek titkos jellege ellen (ezt, mint láttuk, maga SAINÉAN sem erőlteti), de tagadja azok ilyen sajátságát a múltban is: „Comment pourrait-il être un langage de convention, cet argot qui conserve encore des mots du XVe siècle? qui a évolué lentement, somme toute, et parallèlement à la langue classique, avec laquelle il s’est souvent mélangé par un échange continué d’actions et de réactions réciproques?

Ne nous laissons donc pas impressionner par les fanfaronnades de *archisup-pôts* et des *docteurs d’argot* de jadis, qui ont voulu s’arroger une puissance linguistique qu’ils étaient incapables d’exercer. Ils ont reçu termes et locutions de la bouche de leurs prédécesseurs; comme les grammairiens, ils ont constaté l’usage et ses changements: ils n’ont rien créé. Les langages familiers, populaires, techniques, ceux des bandits comme ceux des honnêtes gens, ont une tradition historique tout comme les langues littéraires: ils procèdent par évolutions progressives, et jamais par brusques révolutions: et cette seule constatation suffit à ruiner la théorie de la «langue artificielle»³² (DAUZAT 1923: 22). DAUZAT (1922, 1923, 1929) megkülönbözteti egymástól a területi és a társadalmi dialektusokat (*les patois* és *les argots*).

A szlengnek a „normális” nyelvi törvények szerinti természetes és spontán fejlődéséből kiindulva DAUZAT arra a következtetésre jut, hogy a szleng a nyelv legelőrehaladottabb és legprogresszívebb része: „Tout argot se crée et se renou-

³¹ „Nem nehéz megérteni, hogy a bűnözők semmivel sem beszélnek inkább egy egyezményes nyelvet, mint a munkások. Hiszen egy mesterséges nyelv létrehozása óriási munka még az olyan fejlett intellektusú emberek számára is, mint az »univerzális nyelvek« létrehozói — a volapük, a neutral és az eszperantó tanúskodik erről. Ezenkívül figyelmen kívül hagyhatók-e azok a folytonos intellektuális erőfeszítések, amelyekre sok-sok hónapon át lenne szükség ahhoz, hogy megtanuljanak folyékonyan beszélni a második, de immár nem anyanyelven? Hogyan lehet feltételezni, hogy az »apacsok« — akik, mint közismert, nem az intellektusukról híresek — a primitív fejlettségi színvonaluk mellett ilyen szellemi munkára kárhoztassák magukat, hacsak nem mindíg éppen a lustaságuk löki őket a tolvajlás és a bűn útjára?”

³² „Hogyan létezhet ez az egyezményes nyelv, ez a szleng, amelyben még 15. századi szavak is akadnak, s mely lassan fejlődött ki, nagy vonalakban párhuzamosan a hagyományos nyelvel, melyel a folytonos kölcsönös kapcsolat és ellenhatás közepette oly gyakran keveredett?

Tehát ne hagyjuk, hogy megtevésszen bennünket a múltbeli szlengek zászlóvivőinek és doktorainak a kérkedése, akik nyelvi hatalmat szerettek volna kisajátítani, miközben nem volt lehetőségük annak érvényesítésére. A szavakat és kifejezéseket elődeik ajkáról vették; mint nyelvtanírók konstatálták azok használatát és változásait; ám ők maguk semmit létre nem hoztak. A bizalmas nyelvek, a népi, a szakmai nyelvek, a banditák nyelvei, csakúgy mint a becsületes emberek nyelve, sajátos történelmi hagyománnyal bír, ahhoz hasonlóval, mint az irodalmi nyelvek: a fejlődésük progresszív evolúció során megy végbe, nem pedig hirtelen revolúciók útján, s ez az egyetlen állítás is elegendő a »mesterséges nyelv« elméletének megcáfolására.”

velle par les mêmes procédés que la langue ordinaire”.³³ És valamivel lejjebb: „L’argot populaire est ainsi un véritable français d’avant-garde, et forme le prolongement naturel de la langue familière” (1922: 194).³⁴

Elméletének e konklúziójában DAUZAT következetes és logikus. Valóban, ha elismerjük, hogy a szleng a nyelv valamennyi nyelvjárására egyformán jellemző, normális nyelvi törvényszerűségek alapján fejlődik, akkor a szleng és a hétköznapi beszéd számos és mélyreható különbsége alapján teljesen logikus, hogy a szlengben a jövő nyelvét, sőt az is megeshet, hogy legfőbb és legkövetkezete-sebb használóiban — a bűnözőkben — pedig a civilizáció élcspatát lássuk!

Ez a végsőig logikus következtetés az abszurdumig viszi DAUZAT szlenggel kapcsolatos álláspontját és felfedi annak teljes megalapozatlanságát.

DAUZAT, miközben elveti a szleng titkos jellegét, végső fokon észrevétlenül megismétli ennek az elméletnek számos fogyatékoságát, mivel tagadja a nyelvészeti jelenségeknek a szlengben megnyilvánuló sajátosságát, s azokat a nyelv megszokott változásaival azonosítja, s ezáltal ugyanúgy eljellegteleníti azt, amint ezt a hírhedt „etnográfusok” tették, akikkel maga is polemizál. Ezt mi formális szociológiai megközelítésnek nevezzük, mivel ennek az irányzatnak a képviselői arra tesznek kísérletet, hogy a szlengjelenségek valóságos magyarázatát csupán „címkézéssel” helyettesítsék, hogy tudniillik a szleng ehhez vagy ahhoz a társadalmi csoporthoz tartozik. Annak a megállapításával, hogy a szleng az „alantas osztályokhoz”, a proletáriátushoz, a lumpenekhez, a deklasszáltakhoz vagy egyszerűen „a társadalom peremén” (en marge de société) álló személyekhez tartozik, ezek a kutatók befejezettnek tekintik a szleng keletkezésének magyarázatát vállaló feladatukat.

Ennek az irányzatnak a képviselői (főként a franciák) fölöttébb gyakran állítják szembe egymással a szlenget mint városi dialektust a falusi dialektusokkal, a patois-kkal.

Számunkra alapján véve módszertanilag helytelennek tűnik a városi nyelv és a falusi nyelv szembeállítása. A nyelvjárások felosztása a valóságos társadalmi viszonyok reális figyelembevételével kell, hogy történjen. A falusi dialektusok külön csoportba sorolása lényegében még nem távolodott el a 19. századi nyelvészet narodnyik hagyományaitól.

KLUGE (1901, 1895, 1911) és GÜNTHER (1919) német nyelvészek, miután lelkiismeretesen összegyűjtötték a maguk terjedelmes szlenganyagát, ennek ellenére nem helyezkedtek valamennyire is eredeti elméleti álláspontra, hanem teljes mértékben a legnyíltabb „földhözragadt empirizmus” hatalmában maradtak. Érdeklődésük főleg az egyes szlengszavak eredetére irányul. Az ilyen, túlságosan gyakran még öncélú nyelvészeti vizsgálattá is váló etimologizálással

³³ „Minden szleng ugyanolyan módon keletkezik és újul meg, ahogyan a mindennapi nyelv”.

³⁴ „A népi szleng tehát igazi progresszív francia nyelv, a bizalmas nyelv természetes folytatása”.

kapcsolatban kétségkívül helyesen jegyezte meg DELVAU: „C'est un jeu comme un autre, amusant pour soi, fatigant pour autrui...”³⁵

Mind a nyelvészeti, mind az egyéb tudományos irodalomban elterjedt a szleng pszichológiai tényként való magyarázata. Egyes pszichológiai meggondolások, a szleng kialakulásában szerepet játszó pszichológiai tényező figyelembevétele megtalálható NICEFORO, GRASSERIE, TIMMERMANS, DAUZAT és sok más olyan kutató műveiben is, akit feltételesen besoroltunk valamely szlengkutatási irányzathoz. A pszichológiai magyarázatok rendszerint nem annyira a szleng létezésének vagy valamely közegben való szlenghasználatnak a tényét érintik, mint inkább az egyes szlengjelenségeket. Véleményünk szerint a szlengmegtámasztásokat pszichológiai szempontból tárgyaló irodalomban SPERBERÉ (1923) a legérdekesebb munka; ez a beszéd egyes szlengképződményeit az ember érzelmi színezetű komplexusaival magyarázza.

Ennek a módszernek az a fő hiányossága, hogy a nyelvet egyéni alkotás termékeként szemléli. Ha szó is esik a művekben társadalmi közösségről, az egyéni és a kollektív pszichológia közé önkényesen egyenlőségjelet tesznek. Márpedig nemcsak hogy nincs jogunk felcserélni a kollektív pszichológiát az egyénével, hanem a tulajdonképpeni kollektív pszichológiát is (ha ez a terminus egyáltalán alkalmazható a nyelvre) annak egy részére kell leszűkítenünk, arra tudniillik, amely kapcsolatban áll a gondolkodással.

A lélektani magyarázatok félúton elakadnak. A pszichológiai jelenség önmagában nem olyan abszolút valami, amivel a magyarázatot befejezettnek lehetne tekinteni. Bármely pszichológia vagy pszichológiai jelenség a társadalmi-gazdasági valóság ténye alapján igényel további magyarázatot.

A szleng szakirodalmának áttekintését azzal zárhatjuk, amivel NICEFORO kezdte a könyvét: „L'argot a ses légendes!”³⁶

A szlengre vonatkozó kérdésfeltevés elméleti fejletlenségéből nem következett a feltételezések szegénysége. Amilyen sok e területen az elmélet, ugyanolyan következtelen is. A szlengirodalom óriási nyersanyagtartalmékokat rejt magában a kutató számára, ám egyelőre semmit sem találunk benne készen.

Úgy gondoljuk, hogy bármiféle szlengkutatásnak három mozzanatra kell épülnie: a szleng a nyelv ténye, a szleng a gondolkodás ténye, s végül a szleng a társadalmi-gazdasági determináltság ténye.

Kizárólag e módszertani feltételekkel lehetséges a modern szovjet nyelvészet színvonalán álló szlengelmélet kidolgozása. Az alábbiakban néhány vonatkozásban kísérletet teszünk arra, hogy megoldást adjunk ennek az elméletnek a kidolgozásához.

³⁵ „Ez a játék, mint bármely másik, mulatságos a játékos számára, fárasztó a többieknek ...”

³⁶ „Az argónak megvannak a maga legendái!”

Módszertani szempontból célszerűnek tartjuk, hogy a szakmai nyelvben megjelenő szlengképződmények közül egyelőre csak azokat figyeljük meg, amelyek közvetlen kapcsolatban állnak a termeléssel és a gazdasággal.

II.

Bármennyire is feltételesen használják az *argó*, *zsargon*, *szleng* stb. terminusokat, a különböző országok, korok és irányzatok kutatói mindig homogén, meghatározott nyelvi jelenségcsoportot jelölnek velük. Pontosan ki tudjuk választani a szlengszavakat és -kifejezéseket a legkülönbözőbb társadalmi csoportok, kézművesek, tengerészek, koldusok, katonák, diákok nyelvében. Tévedés nélkül megkülönböztetjük ezeket a technikai kifejezésektől, a terminus technicusoktól, és sohasem nevezzük szlengnek a mérnökök, tudósok, technikusok, szakmunkások sajátos nyelvét.

A szlengjelenségek éppen az által figyelemreméltóak, hogy még az olyan ember is, aki sohasem töpreng a nyelvi folyamatokon, könnyen és hibátlanul kiemeli és megkülönbözteti őket a saját és mások beszédében is.

Ám nemcsak a külső szemlélő tudja észrevenni a nyelvben a szlengjelenségeket, hanem maga a szlenghasználó is kiemeli és hangsúlyozza őket a beszédében, képes arra, hogy ellenőrizze alkalmazásukat, visszatartsa magát tőlük, vagy ellenkezőleg, kedve szerint aktivizálja őket.

Egy diák például az iskolai szlengszavakat kizárólag az egyívású társaival használja. Nem alkalmazza a szüleivel vagy tanáraival folytatott beszélgetésben, hacsak ez utóbbiakkal nincs szorosabb kapcsolatban. A részeges az egész zsargonját, mint a *дербануть* 'behajít', *дербалызнуть* 'bedörgöl', *вонзать в себя* 'belök' (tkp. magába szúr), *двинуть от всех скорбей* 'benyom' (tkp. minden bánatától elmozdítja), *амбушюр потерять* 'csapol' (tkp. eltéveszti a torkolatot), *ковырнуть стаканчик* 'behajítja a gallér mögé' (tkp. megkarmolja a pohárkát), *медведя хватить* 'beteper' (tkp. megcsípi a medvét), *полешко подложить* 'benyomja az inge alá' (tkp. alátesz egy fahasábot), *муху раздавить* 'bevedel' (tkp. agyoncsap egy legyet), *собачку пропустить* 'legurít' (tkp. beengedi a kutyust), *царапнуть* 'leküld' (tkp. megkarmol) stb. típusú szavakat csak az italozásban részt vevő társával használja, vagy legalábbis olyanal, akit *p o t e n c i á l i s a n* ilyennek vél. Ugyanígy a nyomdai szedőmunkás családja sem sejtheti, hogy léteznek olyan szavak mint az *огурец* 'a szedő árja' (tkp. uborka), *бык* 'néhány szó v. sor kihagyása' (tkp. bika)³⁷, *козел* 'ua.' (tkp. bakkecske), *муха* 'olvashatatlan rész az eredetiben' (tkp. légy)³⁸, *покойник* 'kétszer kiszedett rész' (tkp. holttest)³⁹, *извозчик* 'olyan korrektori javítás, amikor a

³⁷ A magyar nyomdászszlengben *suszter* v. *temetés*. (A ford.)

³⁸ A magyarban *mákoskészta*. (A ford.)

³⁹ A magyar nyomdászszlengben *lakodalom*. (A ford.)

szükséges betű kinyúlik a margóra' (tkp. konflis) stb., amelyeket régebben a szedő a munkahelyén naponta használt a szaktársaival.

A szlenggel ellentétben a szaknyelvre (a szak- és szakmai terminológiára) nem jellemző ez a sajátos társadalmi bezártság. A szaknyelv használatához nincs szükség arra a sajátos, szoros társadalmi kontaktusra, amely a szlengen való beszélgetéshez kell. Ez a legfőbb, meglepő és rendkívül jelentős különbség a szleng és a szaknyelvek, tehát a bármelyik szakmában meglévő szakterminológia között. Szakterminológia valamennyi szakmában van, szlengszavak viszont egyáltalán nem mindegyikben.

A szlenget nem tekinthetjük kizárólag tudatalatti jelenségnek, a természetes, megszokott és normális beszéd jelenségének, amelyhez a szlenghasználó állandóan ragaszkodik, s amelyhez nem lesz hűtlen semmilyen körülmények között sem.

A fenti példák, melyeknek számát korlátlanul szaporíthatnánk, azt bizonyítják, hogy a szlenghasználó szabadon áttérhet a megszokott beszédről a szlengre és fordítva; a szleng valószínűleg valamely általános nyelvi feladatnak van alárendelve; a szlengszavak ilyenként való használata bizonyos mértékben tudatos, és a beszéd stilisztikai rendezésének tekinthető.

A szleng a másodlagos beszéd sor jelensége a szokásos beszéd fölött, tehát felépítmény jellegű jelenség. Minden szlenghasználó kétnyelvű, s a beszéde a körülményektől függően variálódik: egyes esetekben a szlengszavakat használja, máskor a megszokottakat. A műszaki rajzolóknak nyelvében például van egy igen aktív, gyakran használatos szlengszó, a *балеринка* 'körző' (tkp. balerina). Sajátossága az, hogy nem szorítja ki ekvivalensét, a *циркуль*-t ('körző'), hanem vele párhuzamosan létezik. A rajzoló egyszer (maguk között) a *балеринка*-t használja, máskor (kevésbé intim közegben) a *циркуль*-t.⁴⁰

A szlengszó és a szakszó lényegbevágóan különbözik egymástól, jóllehet egymás mellett élhet ugyanannak a társadalmi csoportnak a nyelvében. Az egyik csoport nyelvében a szlengszavak, a másikéban a szakszavak dominálnak.

Tanulmányunk célja a következő három mozzanat tisztázása: **1.** miben különbözik a szlengszó a megszokottól (a szleng mint nyelvi tény), **2.** miért használatos egyik esetben a szlengszó, másokban pedig a megszokott, következőképpen mi a szlengszó társadalmi funkciója, és **3.** milyen objektív okok hívják életre a szlengszót (a szleng mint társadalmi-gazdasági feltételekhez kötött tény); s mindezt lehetőség szerint a szakmai nyelv alapján.

A mindennapi nyárspolgári szemlélet a szlenget durva, vulgáris, kihívó, cinikus nyelvnek tartja. Maguk a szlenghasználók hajlamosak a szlenget merész, vakmerő, hetyke, szellemes nyelvnek tartani.

⁴⁰ Kb. hasonló módon használták még nem is olyan régen, a számítógép előtti világban a *logarlőcs* és a *logarléc* szavakat. (A ford.)

Mindkét elképzelés azon a benyomáson alapul, amelyet a szleng különleges „hangzása”, különleges emocionális színezete okoz. *La langue bleu* (tkp. kék nyelv), *la langue verte* (tkp. zöld nyelv), *italien rouge* (tkp. piros olasz), *Rotwelsch* (tkp. érthetetlen vörös nyelv) — ezek az elnevezések azt hangsúlyozzák, hogy a szlenget a mindennapi nyelvtől a „színe”, a sajátos, egyedül rá jellemző lokális tónusa különbözteti meg.

Aligha tévedünk, ha a szlengdefiníció középpontjába az egyes szlengszavak sajátos, homogén emocionális színezetét állítjuk. A szleng érzelmi telítettsége az az alapvető általános ismertetőjegy, amely megkülönbözteti a szlenghasználó nyelvtől a mérnök vagy a szakmunkás nyelvtől.

Az érzelmi telítettséget erősítheti a külső expresszivitás, a szó kifejező ereje, a benne kifejeződő kép is. BORROW (1843: 132) volt az első olyan kutató, aki felfigyelt a szleng metaforikus jellegére, mint annak jellemző és legfőbb vonására. Nyomában szinte valamennyi kutató megemlíti a szleng képszerűségét. A szakirodalomban kialakult az a hagyomány, hogy a szlengszavakat az esztétikai alkotás termékeként osztályozzák.

A szlengszavak jellemzése során a kutatók (köztük SAINÉAN is) főként a poétikából kölcsönzött műszavakat alkalmazzák: metafora, metonímia, hiperbola stb.

Meg kell azonban jegyezni, hogy az expresszivitás (kifejező erő) még nem jellemzi elegendő mértékben a szlengszót. A legkülönbözőbb szaknyelvek is tele vannak olyan szavakkal, amelyek valamely képet, metaforát fejeznek ki. A *зорбыль* 'héj- v. széldeszka' az ácsoknál, a *умнопор* 'dugóhúzó' a pilótáknál, a *pig* 'kihűlt buga' (tkp. disznó) az angol olvasztároknál mind-mind metaforikus szavak, amelyeknek valaha lehet, hogy volt érzelmi töltete, de mára rég elenyészett, és ezek a szavak kizárólag technikai, nomenklatúrabeli terminusokká váltak.⁴¹

A külső expresszió, a kifejezőerő tehát csupán közvetett kritériuma lehet a szlengszónak. Az expresszió elősegíti a szó érzelmi oldalának megnyilvánulását, de még nem kötelező eleme annak.

Másrészt viszont ugyanilyen könnyen ki tudnánk mutatni, hogy a szó érzelmi határfoka önmagában szintén nem lehet elegendő kritérium ahhoz, hogy a szleng jelenségei közé soroljuk. Egy felindult ember beszéde is lehet emocionális, akár csak a költői beszéd, lehet szó arról, hogy a női beszédnek nagyobb fokú az ér-

⁴¹ Mindez összevethető a következő orosz példákkal: *зубец* 'fogazat' (tkp. fog), *колени* 'könyökcső' (tkp. térd), *шейка* 'tengelysap' (tkp. nyak), *глазок* 'hurok' (tkp. szem), *язык* 'harangütő' (tkp. nyelv), *сердечник* 'tengely' (tkp. valaminek a közepe), *хобот* 'lövegtalp-emelőkar' (tkp. ormány), *хвост* 'mosadék' (tkp. fark), *лоб* '(homlok)felület (épületen)' (tkp. homlok), *щечка* 'foghúzó fogó csőre' (tkp. orca), *хребет* 'tetőgerinc' (tkp. gerinc), *плечики* 'vállfa' (tkp. vállak), *палец* 'csapszeg' (tkp. ujj), *когти* 'mászóvas' (tkp. körmök), *ушко* 'fülecs' (tkp. fül), *ножка* 'állvány' (tkp. láb), *ручка* 'fogantyú' (tkp. kéz), *шапка* 'főcím' (tkp. sapka), *рукав* 'tömlő' (tkp. kabátujj), *муфта* 'karmantyú' (tkp. muff), *кошка* 'kutatóhorgony' (tkp. macska), *бык* 'hídláb' (tkp. bika) stb.

zelmi jellege⁴², mint a férfiakénak, lehet szó a logikai hangsúly vagy az egyenes beszéd emocionalitásáról stb. Ha a szó érzelmi telítettségén azt értjük, hogy a szóban az általa kifejezett jelenséghez való emocionális viszonyunk ölt testet, igen sok ilyen esetet találhatunk mindennapi, egyáltalán nem szleng jellegű beszédünkben is.

Nem nehéz azonban azt is észrevenni, hogy a szlengbeszéd érzelmi töltete fölöttébb sajátos, jellegzetes, és mindenféle más, nem szleng jellegű töltettől különbözik. Bármelyik szót vegyük is a következő tolvajnyelvekből: *псура* '1. kutya, 2. dühös, hangos nő', *лярва* 'prostituált', *задрыга* 'megbízhatatlan ember', *волосатики* 'kívülállók' (tkp. szőrösök), *аршин* 'kereskedő' (tkp. rőf), *когти рвать* 'elfut' (tkp. tépi a körmét), *на скрипке играть* 'fűrészezi a rácsot' (tkp. hegedül), *плясать чечетку* 'besűg' (tkp. sztepptáncot jár), *вертеть головой* 'fejbe ver' (tkp. forgatja a fejét), *банки ставить* 'ver' (tkp. köpölyöz), *бучать* 'iszik' (vö. ezzel az angol szl. *booze* 'iszik'; *bowse*, *booze* vagy *shuck-casa* [vö. orosz tolv.ny. *хаза* 'büntanya'] 'csapszék', *boozing-ken* 'italmérés'), vagy a hamiskártyásokéból: *боковой ветер* 'egy hamiskártyás fogás' (tkp. oldalszél), *сквозняк* 'átjáróház' (tkp. huzat), *клиент* 'a hamiskártyás társa' (tkp. ügyfél), *пассажир* 'a hamiskártyás áldozata' (tkp. utas), *динама* '1. csalás, 2. adósság-visszatartás', *замазка* 'nagy kártyaadósság' (tkp. gitt), *шанс* 'hamiskártyás fogás' (tkp. esély), *ери* 'egy hamiskártyás fogás' (tkp. sörbe öntött vodka), *баламут* 'egy hamiskártyás fogás', *букет* 'hamiskártyás fogással játékba bocsátott lap' (tkp. a büntetőtörvénykönyv több cikke együttesen), *угадать* 'hamiskártyás fogásokkal nyer' (tkp. kitalál, eltalál), *боярывать* 'a kiszemelt áldozatot kártyázásra bírja', *фаловать* 'ua.', *заложить* 'előkészíti a kártyacsomagot', mindegyik egy minőségileg körülbelül egyforma érzelmi alapra, a jelenséghez való ugyanolyan minőségű viszonyra épül, amelyet könnyűszerrel felfog bárki, aki kapcsolatba lép a szlenggel.⁴³ A szlengszóban kifejezett érzelem mindig a szlenghasználónak a külső világhoz való meghatározott viszonyát fejezi ki.

A szlengszónak minden egyébtől való különbségét tehát a legcélszerűbb az érzelmi jellege alapján meghatározni, amely sajátos, csak a szlengre jellemző és bármi mástól megkülönböztethető.

Nem feladatunk a szlengszó érzelmi oldalának teljes tartalmi tisztázása. Ez a kérdés túlságosan bonyolult ahhoz, hogy tanulmányunk szűkre szabott határai

⁴² A női beszéd, különösen falun, tele van emocionális indulatszókkal és felkiáltásokkal: *ах!* (óh!), *ужасти!* (borzasztó!) stb.

⁴³ Vö. a forradalom előtti tisztí szleng szavaival: *фендрик* 'civil', *штафурка* 'ua.', *шпак* 'ua.', *надир* 'részeg', *пробор* 'becsapás', *цукать* 'szép', *скакать* 'lőversenyen játszik', *обалдеть можно!* 'Nagyszerű!', *Алфераки с пуговкой!* 'ua.', *Н-да, кандеряпистая!* 'ua.', *Адски!* 'ua.', *Смотрит как бзым!* 'ua.', *И вас по тому же месту!* 'Viszont kívánom!' (Ld. Beljajev: Барышни Шнейдер [A Snejder-kisasszonyok]. Szentpétervár, é. n.).

között részletesen megvilágíthatjuk. Itt csupán azt az összefüggést szeretnénk kimutatni, amely a szlengszó és a nevetséges emóciója között fennáll.

Már a szleng olyan régi angol elnevezése is, mint a *jesting speech* (tkp. 'tréfás beszéd') (vagy *jesting language* [tkp. 'tréfás nyelv'] vagy a *merry greek* [tkp. 'vidám család']) is hangsúlyozza humoros, tréfás alkatát.⁴⁴ A kutatók az orosz vándorkereskedők és a 19. század eleji néhány más réteg szlengjének tréfás mivoltát is észrevették. Ugyanezt a sajátságot említi KRAPP és BRADLEY az *Encyclopedia Britannica* szócikkében: „An element of humour is almost always present in slang, usually as humourous exaggeration. Thus to call a hat a lid is amusing because it puts a hat and a pot-lid in the same class. So when an alluring woman is called a vamp, from vampire. Slang is rarely or never bitter in its implied judgments. It places things in their proper places with a smile.”⁴⁵

Igaz, meg kell jegyezni, hogy a szlengszóban megjelenő nevetséges elem az eleven használaton kívül általában elkallódik, s ritkán jut el a kutatókig, hacsak azok nem a szlenghasználók beszédének közvetlen megfigyeléséből merítik az anyagukat. Ezért van az, hogy a nehezen megfigyelhető szlengek kutatói néhány kivételtől eltekintve elhallgatták ezt a fontos mozzanatot.

Annál érdekesebb viszont, hogy a szlengszónak erre az oldalára figyeltek fel a katonai szleng (Franciaországban ennek *poilu* a neve) kutatói az 1914–1918-as világháború alatt⁴⁶. A háború közelebb vitte a kutatókat a szlenghez, több alkalmat nyújtott a katonai szlenggel való közvetlen ismerkedésre, valamint — s talán ez a legfontosabb — lehetőséget kínált számukra ahhoz, hogy a szlengszavakat születésük folyamatában vizsgálhassák.

A szlengszó emocionalitása nem azzal a nevetségességgel azonos, ami tiszta és közvetlen állapotban jelenik meg. A szlengszó szellemessége nagymértékben

⁴⁴ Ez egyébként újabb bizonyítéka annak, hogy a szleng mindig is lényegesen különbözött a „titkos” nyelvektől és a szakterminológiától. Aligha alkalmazható a *jesting speech* és a *merry greek* kifejezés az olyan „komoly” jelenségekre, mint a titkosnyelv vagy a szakterminológia.

⁴⁵ „A humor bizonyos elemei mindig jelen vannak a szlengben, különösen a humoros túlzás alakjában. A kalapot például *fedő*-nek nevezni mulatságos, mert ez a kalapot az éjjeliedény fedőjével állítja egy sorba. Ugyanez történik, ha egy vonzó nőt *vamp*-nak neveznek a *vampire* 'vámprír' szóból. A szleng ritkán vagy egyáltalán nem keserű burkolt ítéleteiben. Mosolyogva teszi a dolgot a helyükre.”

A szleng tréfás, humoros jellegéről találunk az angol „rhyming slang”-ról [rímelő szleng] írottakban is (The Bookman, 1934. október. 33. lap): „The Cockney takes a humorous view of life, and hides his tolerance under a veil of criticism. It is as if he were pointing out that he hates bluff or swank of any kind”. [„A cockney beszélője az élet humoros oldalát rajzolja meg, és a kritika fátyla alá rejti a toleranciáját. Olyan, mintha azt akarná megmutatni, hogy utál mindenféle blöffölést és divatost.”] SILVESTRE az ALBERT-LÉVY és PINET könyvének (ALBERT-LÉVY–PINET 1894; ld. a későbbi, 1905. évi kiadást) előszavában az École polytechnique [műszaki egyetem] nyelvét „joyeux langage”-nak [vidám nyelvnek] nevezi (XIII. lap).

⁴⁶ SAINÉAN 1915; DÉCHELETTE 1918; DAUZAT 1918; ESNAULT 1919. Érdekes példákat találunk a német katonai szlengből SPERBERNÉL (1923: 45–7).

megkopik és elaprózódik a hosszas használat folyamatában. Nem tréfa ez, hanem egyfajta célzás a tréfára, nem nevetséges, hanem annak a jele. A továbbiakban meg fogjuk látni, hogy a szlengszavak tréfás jellege főként azoktól a külső körülményektől függ, amelyek a szót életre hívták. A szlengszó emócióját a legpontosabban úgy lehetne meghatározni, mint ami potenciálisan nevetséges; itt azonban ennek az érzelemnek csak az egyik oldalára gondolunk, arra, amelyre a továbbiakban szükségünk lesz a szlengszó funkciójának magyarázatához.

Lássuk mindenekelőtt azokat a szlengszavakat, amelyekben a nevetséges elem a legkendőzetlenebb formában jelenik meg.

Az orosz szleng történetéhez megkerülhetetlen anyaggal szolgál két 18. századi könyv, amely Vanyka Kain nevéhez fűződik: az „История Ваньки Каина славного вора, разбойника и бывшего московского сыщика” [A nevezetes tolvaj, haramia és egykori moszkvai nyomozó, Vanyka Kain története] (3. kiadás, Москва, 1792) és az „Обстоятельное и верное описание добрых и злых дел российского мошенника, вора, разбойника и бывшего московского сыщика Ваньки Каина, всей его жизни и странных походов, сочиненное М.[атвеем] К.[омаровым] в Москве 1775 г.” [Részletes és hív leírása mindazon jó és gonosz tetteknek, melyeket Vanyka Kain, az orosz szélhámos, tolvaj, haramia és egykori moszkvai nyomozó elkövetett, egész életének és különös kalandjainak, Matvej Komarov leírásában, Moszkvában, az 1775. évben] (Санкт Петербург, 1779).

A mai tolvajnyelv számos expresszív szavát megtaláljuk itt részletesen kifejtett szellemességek alakjában. A 'tolvaj' pl. *купец пропалых вещей* (tkp. az elveszett holmik kereskedője (a 19–20. században *купить* [tkp. vásárol] 'ellop', *купец* [tkp. kereskedő] 'zsebtolvaj'). Vanyka Kain mondja a vallatáson: „баня здесь дешева, стойка по грошу, лежанка по копейке” 'a fürdő itt olcsó, állva egy garas, a polcon meg egy kopek' (a 20. században a 'vallatás' *баня* [tkp. fürdő], a 'vizsgálóbíró' *корыто* [tkp. teknő], a 'fogda' vagy az 'örizetes' a rendőrörsön *парилка* [tkp. gőzterem]). Amikor Vanyka Kain megy kirabolni Subin földesurat, így figyelmezteti: „...неужели у тебя летней одежды нет, а всегда ходишь в шубе? Почему и будут к вам портные для шитья летних кафтанов” 'Hát nincs neked nyári gúnyád, hogy mindig bundában jársz? Ezért jönnek majd hozzád a szabók, hogy nyári kaftánt varrjanak'. (Ma a *сшить одежду* [tkp. ruhát varr] azt jelenti: 'teljesen kirabol'). A 'tolvajlás' *черная работа* (tkp. fekete munka). (Ma a 'betöréses lopás' *подработка* [tkp. mellékállás]). A 'titkos kancellária' *стукалов монастырь* (tkp. kopogtatós kolostor), ma a *стучать* 'feljelent' (tkp. kopog).

Vanyka Kain csaknem teljes szókinccse ilyen szellemes szavakból áll: *качалка* 'akasztófa' (tkp. hinta), *каменный мешок* 'börtön' (tkp. kőzsák): *в тот мешок спрятал, чтобы никто не нашел* 'abba a zsákba dugta, hogy senki meg ne találhassa', *немионная баня* 'kínzókamra' (tkp. be nem mohosodott fürdő):

где люди весят сколько кто потянет 'ahol mindenki olyan súlyú, amennyit nyom', монастырские четки 'lábbilincs' (tkp. kolostori rózsafüzér), тихая милостьня 'szélhámosság' (tkp. csöndes alamizsna), тянуть заповедное серебро 'hamis ezüstpénzt ver' (tkp. védett ezüstöt hűz), товар с безумного ряду 'vodka' (tkp. a bolondsonon vett áru). (Dorosevics „Szahalin” c. művében a 'vodka' сумасшедшая вода [tkp. bolondvíz], a 'részezes' сырой [tkp. nyers], ma a 'berűg' намокнуть [tkp. elázik]).⁴⁷

A nyomdai szedők lassanként eltűnő külön szlengjének zömét eredetileg bizonyára szintén a tréfa szülte. Pl. a правка огуцом (tkp. uborkával javít) valószínűleg olyan részeg állapotra utal, amikor a szedő a szaknyelvi шило 'ár' helyett a számára „előételül” szolgáló sósuborka segítségével javít. A муха (tkp. légy) szócska pedig bizonyára az olvashatatlan passzus⁴⁸ tréfás magyarázatául szolgál: az eredetit bepiszkították a legyek. Az извозчик (tkp. kocsis), возжи (tkp. gyeplő) szavakban az olvashatatlan korrektúrát a kocsis nevű, papíron játszott gyermekjátékhoz hasonlítják.

Amint Vanyka Kain fentebb idézett szellemességei környezetének jellegzetes tréfálkozó modorát adták vissza, és később fokozatosan rövidültek, majd pedig egy-egy szóban koncentráálódtak, s végül a tolvajnyelv szavai váltak, ugyanígy a szedőknél is a nap nap után ismétlődő sztereotip tréfák végeredményben a szedőszleng jellegzetes szavait adták.⁴⁹

Minden ilyen szó nem halványuló szellemességének a titka abból fakad, hogy ami bennük nevetséges, azt állandóan életben tartják a keletkezésüket előidéző okok. Mihelyt egy emocionális expresszív szlengszó más közegbe kerül, ahol nem érvényesül a szó egész környezete, ez a szellemesség nyomban elenyészik.

⁴⁷ Annak a bizonyítására, hogy a fenti példákban nem Vanyka Kain beszédének egyéni jellegzetességéről van szó, hanem a 18. századi szlengbeszéd stilsztikájának általános jelenségéről, egy másik könyvből is idézek (Похождения Ивана гостинного сына [Ivan, a kalmárfi kalandjai], ч. 2, Санкт Петербург, 1785): нищий „вздумал с товарищи другое *набожное ремесло*, но начал уже *сбирать с прохожих подать* и ходить по дворам в покои и в чердаки за *милостьюню*. Но сие мастерство не долго им исполнять удалось, потому что есть *чернецы* и на Симонове, так и в Москве не все простаки. Как-то ненароком попали в такую западню, из которой труденько было и вылезть; отведены были в сыскной приказ к суду, где мазали их по спине долгою об одном конце плетью, а после *парили* сухими вениками и трусили зажжонные на теле листья, и хотя *баня* была и не топлена, но вельми жарка показала” [A koldus „kitalált a sorsosaival egy másfajta *istennek tetsző mesterséget*, s kezdte már a *járókelőktől szedni az adót*, meg a házakba és a padlásokra is kezdett be-bejárni *alamizsna* végett. Ám nem soká üzhették e *mesterséget*, mert vannak *barátok* a Szimon-kolostorban is, meg Moszkvában sem mindenki tökfilkó. Egyszer eshetőlegesen olyan kelepcebé sikeredtek, amiből körömszakasztó lett volna kimászni; a rendőrbiztoshoz kísérték őket, az ítélmesterhez, s ott untig-fáradtig *kenegették* a hátukat egy hosszú kancsukával, majd száraz vesszővel *gőzölték* őket, meg égő faleveleket hintettek a testükre, és bár a *fürdő* nem volt felfűtve, felettébb hevetegesnek tűnt fel nekik.” (O лукавом нищем [A fúrtagyú koldusról], II, 91–4. Kiemelés tőlem — D. L.)

⁴⁸ A magyar nyomdászszlengben *kínai trónbeszéd*. (A ford.)

⁴⁹ A szellemességben megnyilvánuló ökonomikus tendenciáról ld. FREUD 160.

A szlengszó mindaddig magában hordja ezt a célzást, a nevetséges jelét, potenciáját, amíg a nevetségest előidézi az oka.

Szinte valamennyi kutatás vagy szlengszótár tartalmaz olyan szavakat, amelyekben a nevetséges alig rejtett formában jelenik meg, s amelyeknek a szellemessége metaforában, metonímiában, hiperbolában stb. nyilvánul meg. Ám nem szabad elfeledkezni azokról a példákról sem, amikor a nevetséges mélyebben rejlik, és csak az eleven nyelvhasználat hozza azt felszínre. Például minden valamennyire is fejlett szleng tartalmaz idegen eredetű szavakat. A szleng és az idegen nyelvek kapcsolata a különböző szlengek elnevezésében is tükröződik, például *St. Gile's Greek* (tkp. St. Gile görögje), *Pedlar's French* 'tolvajnyelv' (tkp. házalófrancia), *Rotwelsch* 'német tolvajnyelv' (tkp. érthetetlen vörös nyelv), *Germania* 'spanyol szleng', *Lingua Franca* 'olasz szleng' stb.

Az egyes idegen eredetű szavak példája bizonyítja, hogy ezeknek az emocionális-expresszív ereje semmivel sem gyengébb, mint a metaforikus szavaké. Az idegen szavaknak ebben az emocionalitásában fontos szerepet játszik az idegen nyelv nemzeti sajátosságának kifigurázása. Ez olyan jelenségekkel függ össze, mint a szavak torzítása a nyelvet rosszul beszélő külföldiek utánzásakor, az idegen (pl. a cigány vagy a zsidó) nyelv akcentusának tréfás mímelése, a régies vagy vidékies szavak vicces beleszövése a beszédbe stb. Mindez széles körben elterjedt az orosz tolvajnyelvben.

A zsidó és cigány nyelv, amely iránt a lakosság bizonyos rétegei különös előítéletet tápláltak, a szlengben a legaktívabbnak bizonyult, s az oroszban, a németben és az angolban a legtöbb szlengképződményt eredményezte. Nem nehéz rájönni, miért éppen az e nyelvekből átvett tréfás kölcsönszavak lettek olyan termékenyek.

Általában el kell ismerni, hogy az idegen, ismeretlen nyelv szavai hajlamosak arra, hogy emocionális-expresszív töltetet nyerjenek. A diákok között nagy divatban voltak például a latin és görög szavak mint szlengszerű képződmények. A régi papnevelde — az idegen nyelvek utánzása jegyében — megteremtette a „mikofar” és „szirami” nyelveket. Hasonló jelenséggel van dolgunk az orosz vándorkereskedők „otvernyik” nyelvében is, amely valószínűleg szintén arra a hatásra épült, hogy „idegen nyelvi” benyomást keltsen, s ezt egyébként egyes kutatók éppen a szleng egyezményes jellege kétségtelen bizonyítékának is tekintették.⁵⁰

Néhány példa a vándorkereskedők nyelvéből az ilyen „mesterségesen” alkotott szavakra.

I. Egy szótag toldása a szó elejére: **a)** *кy* szótag: *кyлетo* (< *летo*) 'nyár', *кyможно* (< *можно*) 'lehet, szabad', *кyштаны* (< *штаны*) 'nadrág'; **b)** *шy* szótag: *шyлуна* (< *луна*) 'hold', *шyнебо* (< *небо*) 'ég'.

⁵⁰ Köztük ZSIRMUNSZKIJ is (1936).

II. Az első szótag felcserélése *ии* szótagra: *иивар* (< *товар*) 'áru'; *широбка* (< *коробка*) 'doboz'.

III. Egyes hangok (pl. *хми*, *сыр*) beékelése a szótagok közé: *знахтить* (< *знать*) 'tud'; *плаксырить* (< *плакать*) 'sír, rí'.

IV. A végződés megváltoztatása: *сластим* (< *сласть*, *сахар*) 'édesség, cukor'; *ситим* (< *ситец*) 'karton'.

V. Szótag- és hangátvetés: *масола* (< *солома*) 'szalma'; *сканбалит* (< *стакан налит*) 'a pohár tele van'; *лопица* (< *полиция*) 'rendőrség'.⁵¹

Számtalan ilyen szóalkotási mód van. A legelterjedtebbeket külön el is neveztek, például *разговор по шицы* 'sici beszéd', ezen a *пора домой* 'ideje hazamennünk' így hangzik: *ширапоцы шимойдоцы*; vagy a *разговор по херам* (a *X* betű *хер* elnevezése után) 'her beszéd', amelyben ugyanaz a mondat ilyen lesz: *ширахерпоцы шимойхердоцы*.

Hogy ezekben az esetekben tréfás, pajkos, emocionális-expresszív beszéddel állunk szemben, azt néhány máig fennmaradt ilyen típusú szó expresszivitása bizonyítja. Az italozó emberek körében ma is használatos a *лампоно*⁵² szlengszócska, ami nem egyéb, mint a *нополам* 'feléből', csak éppen szótagátvetéssel ejtve, vagy az utcai zsargonból való *ширман* (< *карман*) 'zseb' szó (ebből származik a *ширманч* 'zsebtolvaj'): itt ugyanazt a *ии* előtagot leljük, amelyet a vándorkereskedőknél láttunk, továbbá *илякомый*, *илякомиться* (< *знакомый*, *знакомиться*), 'ismerős, ismerkedik' stb.⁵³

Az angol szlengben hasonló jelenségekkel találkozunk. Például a gibberish olyan zsargon, amelyen egy mássalhangzót toldanak minden szóhoz. A *How do you do!* ezen a nyelven így hangzik: *Howl dol youl dol!*

A franciában két szótag hozzátétele volt elterjedve, az egyikben feltétlenül *r* volt, a másodikban *g*. A *Vous êtes un fou* 'Maga bolond' tehát így hangzott: *Vousdregue esdregue undregue foudregue*.

A végződést gyakran népszerű dalokból kölcsönözték, olyan toldalékok jöttek létre, melyek bizonyos években voltak divatban. 1830-ben Párizsban például a *mare* szótag toldása terjedt el, például *café* 'kávéház' > *cafémare*.⁵⁴

1823-ban, amikor a dioráma⁵⁵ volt a szenzáció, a *rama* végződés jött divatba (parler en *rama* 'ramával beszél'). Ez a szóképzési mód BALZACnál is előfordul

⁵¹ Érdekes adalék van a „kubraj nyelvről”, amely jórészt a beszédnek erre a tréfás eltorzítására épül, és amely — írja tanulmányában KLETNOVA (1927) — „máig” (vagyis 1927-ig) használatos a dorogobuzsi lakosok körében.

⁵² Ld. H. C. Лесков: *Полное собр. соч.* Т. 2. СПб., 1902. 78 és kk.

⁵³ BREITMANNál (1901) előfordul a *мациент* — *пациент* [páciens].

⁵⁴ A *mare* beszédről ld. A. PRIVAT D'ANGLEMONT: *Paris anecdote* [Párizs a viccek tükrében]. Paris, 1854.

⁵⁵ A panoráma egy fajta, oldalfalakkal és félig áttetsző hátfalakkal, amelyet belülről vagy kívülről megvilágítottak, s ennél fogva a rajz részletei változtak. Sztrojev (Париж в 1838 и 1839 годах [Párizs 1838–1839-ben]. 1841) írja: „A panorámák, kozmorámák, diorámák, neorámák stb. min-

a „Goriot apó”-ban. Megemlíthetjük a hangutánzó szavakat is, amelyeket a szakirodalom részletesen leír.

A tréfás, pajkos beszéd e fajához sorolható a londoni házalók ún. rímelő zsarгонja. Ezek az árusok hozzászótkak ahhoz, hogy versikékben és tréfás mondásokban reklámozzák portékájukat, s egy idő múlva a rendes beszéd egyes szavait is elkezdtek a rájuk rímelő szavakkal felcserélni, pl. *lodger* — *artful dodger* [albérlő — minden hájjal megkent ember]; *looking glass* — *snake in the grass* [tükör — kígyó a fűben]; *shilling* — *Abraham’s villing* [egy shilling — Abraham is úgy akarja]; *sorrowful tale* — *three months in jail* [szomorú mese — három hónap a börtönben]; *yes* — *Brown Bess* [igen — kováspuska].⁵⁶

A mi szlengünkben is gyakran rímelnek az emocionális-expresszív szavak a megszokottakra, és egyidejűleg sajátos ikerszavakban is használatosak, például *старец-шкварец* (< *старец*) ’öregember’, *траля-валя* ’fecsegés’⁵⁷, *икары-нары* (< *икары*) ’nadrág’ stb. Ezzel a jelenséggel rokon a gyerekek emocionális nyelve is. Lássuk például:

Мимо нашей то деревни Передралися слепые Костылями-мостылями Перевертышами.	Odakinn a falu szélén Összevesztek a vakok. Hónaljmankóval-csankóval Elpüfölték jól egymást.
Тани, бани, Что под нами Под железными столбами.	Tánya, bánya, Hol a kánya, Ahol a vasoszlop bánja.
Ты куколка, Я муколка, Что в гости не шла? Туры, буры, рататуры Деревенски бабы дуры.	Hol a pólyás, Itt a mólýás, Mért nem jöttél már el hozzánk? Csindi-lindi, csundu-lind, A vénasszony bolond mind.
Чики, брики Черевики...	Húzzák, hozzák, Piros csizmák...
Федя-медя съел медведя, Кошка драна, мышь погана.	Fegyka szedte, medve ette, Nyúzott macska, egér farka.
Солнышко-ёлнышко...	Napocska-papocska...

dennap odacsalogtják a látogatókat reggel és este is...” (203. lap). „A panorámapaszszázsban olyan tömeg szokott lenni, hogy mozdulni is lehetetlenség. Ez a zsebtolvajok kedvenc találkozóhelye, lopják a kendőket, erszényeket, órákat stb.” (195 lap).

⁵⁶ A példák ГОТТЕНТől (1859) valók.

⁵⁷ Vö. *locsi-fecsi*. (A ford.)

Elmondhatjuk tehát, hogy a szlengszó érzelmi tartalma abban a tréfás kedvben, pajkosságban nyilatkozik meg, amellyel ezt a szót kiejtik.

A szlengbeszéd emóciója tulajdonképpen tompítottan nevetséges, s vagy egy tömör, sztereotip élben, vagy egy idegen eredetű szóban, vagy pedig egy mesterségesen: szótagcserével, illetve -hozzátoldással alkotott szóban, valamint a rímelő beszédben stb. nyilvánulhat meg.

Ha van egy szellemes, jól sikerült kifejezés, azt a szlenghasználó közeg felkapja, saját szükségleteihez igazítja, ha viszont nincs ilyen, kölcsönveszi egy másik nyelvből, ám ha olyan sincs kéznél, a szlenghasználók maguk hozzák létre a rendes szavak törésével és kiforgatásával.

Egy hozzávetőlegesen igaz szabályt fogalmazhatunk meg: ha kevés a szlengben az emocionális-expresszív szó, azok csaknem mindig tömör élcek, tréfák; ha több ilyen van, már megjelennek a más nyelvekből átvett kölcsönszavak; még nagyobb mennyiség esetén pedig jelentkeznek a normális beszéd kifacsarásával keletkezett szavak.

Bármely szóból lehet szlengszó, az a fő, hogy új legyen a megszokotthoz képest. Ez a magyarázata annak, hogy a szlengben olyan könnyen és gyorsan bukkannak fel új szavak.

III.

Mielőtt a következő részre áttérnénk, megjegyezzük, hogy az ember egyes egyéni érzelmei csupán igen korlátozott és átalakított formában fejeződhetnek ki a nyelvben. Amikor azt mondjuk, hogy a szlengbeszéd érzelmileg telített, ezzel egy teljesen önkényes meghatározást alkalmazunk, amelyet csak jobb híján használunk. Ezért nem vállalkoztunk és nem is fogunk arra vállalkozni, hogy adekvát pszichológiai terminusokkal fejezzük ki a szlengbeszédnek ezt az oldalát.

Az ember egyéni érzelmei több-kevesebb teljességgel csupán a stilisztikailag szervezett (egyéni, művészi) beszédben fejeződhetnek ki, míg az egyes szavakban (a szlengbeszéd emocionalitása pedig éppen az egyes szavak érzelmi telítettségétől függ) csupán a leginkább társadalmi jellegű emberi érzelmek tükröződhetnek. A nevetséges érzése éppen ilyen, kifejezetten társadalmi jellegű emberi emóció, amelynek megjelenítéséhez egyik aspektusával közelít a szlengszó.

Egyedül nem lehet nevetni⁵⁸, a nevetés mindig hallgatóságot kíván, némely, ha nem is reális, de legalább elképzelt együttérzést és együttes részvételt.

⁵⁸ A magukban nevetgélő embereket a környezetük „csodabogaraknak” tartja.

A szlengszó társadalmi jellegét azzal magyarázhatjuk, hogy a nevetés⁵⁹ is közösségi jellegű.

A szlengszó szoros kapcsolatban áll az őt életre hívó társadalmi környezettel. A rajta kívül álló jelenségek olyan mértékben határozzák meg, hogy — legalábbis érzelmi vonatkozásában — egy idegen társadalmi csoport tagjai nem tudják megérteni. A szlengszó mindig terjeszkedni akar, mindig aktív, gyakran használják a beszédben, ragadós, ám terjedési, expanzív hajlama ellenére sem képes a végtelenségig terjeszkedni. Bármilyen nagy körön belül élhet, ám ez a kör mégis zárt marad. A szlengszót bizonyos rezonancia élteti, és minél szűkebb az elterjedtségi köre, hordozó környezete minél zártabb, annál egyértelműbb ez a visszhang, a szó annál könnyebben tud keletkezni is, terjedni is, s annál színe-sebb, érzelmileg expresszívabb lesz. A szlengszó mindig valamiféle megegyezésről, a beszélgetők közötti egyfajta érdekközösségről, azt mondhatnánk, „össz-szeesküvésről” szóló hátsó gondolatot rejt magában.⁶⁰

Egyfajta megegyezésről beszélünk, amit a szlenghasználók kötnek egymással, azonban minden megegyezés szól valamiről. Összeesküvést említettünk, ám az összeesküvések mindig valaki ellen irányulnak. Miről is szól ez a szlengszóban megkötött megegyezés, és ki ellen irányul?

A szlengszó a külvilág kellemetlen hatásaival szembeni kollektív ellenállásról szóló „megegyezést” tartalmazza. Egyfajta társadalmi gesztus, amely a valóság iránti „bátor”, lekezelő, csúfondáros, „kritikai” viszonyt jelképezi.

A tanár, különösen ha kiszámíthatatlan a tanítványaihoz való viszonyában, ha cselekedeteit a diákok az önkény megnyilvánulásainak tekintik, s ha emellett a tanulók közösségüket saját maguk is elszigeteltnek, zártnak érzik (ami jellemző volt például a régi internátusokra), ragadványnevet, gúnynevet kap.⁶¹ Ez a ragadványnév mindig familiáris, mindig azonos szintre állítja a tanárt a tanulókkal. A tanulók ezzel azt hangsúlyozzák, hogy nem félnek tőle, hogy nem érzik maguk fölött állónak, sőt egyenesen maguk alá helyezik. Közben teljesen lényegtelen, hogy a tanár egészében rokonszenves-e számukra vagy visszataszító, előnyt vagy kellemetlenségeket várnak-e tőle: a becenevek és a csúfnevek sokkal kevésbé különböznek egymástól, mint gondolni szokták.

⁵⁹ A nevetés társadalmi jellege BERGSON (1900) könyvében nyert részleges kifejtést.

⁶⁰ ALBERT-LÉVY és PINET (1894) könyvéhez írt előszavában SILVESTRE a következő módon határozza meg az École polytechnique hallgatói szlengjének sajátosságát: „L’argot de l’X, comme l’ont appelé les auteurs de cet aimable Dictionnaire, est aussi, entre nous qui avons quitté depuis longtemps l’École, un signe de raillement, une façon de langage maçonique” („X argot-ja, amint e bájos szótár szerzői nevezik, számunkra, akik már oly rég odahagytuk az iskolapadot, egyfajta ugratás jele, a szabadkőműves nyelv egyik módja” (VIII. lap).

⁶¹ Hasonló jelenség figyelhető meg némely régi hadseregben is. Cromwellnek például *Old Noll* [Öreg Oli], Wellingtonnak *Conkey* [nagyorrú] és *Nosey* [aki mindenbe beleüti az orrát] volt a ragadványneve.

Éppen ilyen ragadványnévnek tűnik nekünk a szlengszó is, és amint a ragadványnév sem akadályozza meg a tulajdonosát abban, hogy valódi vezeték-, kereszt- és [az oroszoknál — *A ford.*] apai neve is legyen, a szlengszó is szabadon él együtt az ugyanazt a jelenséget jelölő rendes szóval.

Akárcsak a ragadványnevet, a szlengszót is úgy fogadjuk be, mint az olyasvalamit, ami nem valódi, ami törvénytelen, ami tréfás, álarcos. A szleng bármely használója könnyedén tér át a szlengszavak használatáról a megszokottakéra és viszont, teljesen automatikusan, minden gondolkodás nélkül. Az olyan helyzetekben, ahol mindenki „bennfentes”, a szlenghasználó többet él a szlenggel, míg ott, ahol nincsenek ott a „mieink”, kerülni fogja. Ez történik a tolvajnyelvben csakúgy, mint a hétköznapi, valamint a szakmai szlengekben is. A szlengszót csak ott alkalmazzák, ahol valahogy el kell vonatkoztatni a valóságtól, a beszélőnek ki kell fejeznie a világhoz való saját lenéző, néha hetyke, virtuskodó viszonyát, és ahol ennek a lekicsinylésnek a kifejezésével a hallgatók is együtt éreznek.

A szleng nyelvi álarcosbál, a szlengszó az álarc, mégpedig olyan álarc, amelynek a külvilággal szembeni fölényt, annak bizonyos mértékű leküzdését kell kifejeznie.

Mit szeretett volna kifejezni az a diák, aki a Pjotr Pavlovics nevű tanárt [a kereszt- és apai nevének kiejtett kezdőbetűiről — *A ford.*] *Pépé*-nek (*Пене*), a Natalja Mihajlovna nevű tanárnőt pedig [a kereszt- és atyai nevének első szótagjai nyomán — *A ford.*] *Natmih*-nek (*Хаммух*) nevezte? Mindenekelőtt azt, hogy nem fél tőlük, hogy a két tanár képében megtestesült „véletlen” nem uralkodik rajta, lelki egyensúlyát nem boríthatja fel. Ugyanazt akarta kifejezni a nyomdai szedő is, amikor a kihagyást *бык*-nek, a kétszer kiszedett passzust pedig *покойник*-nak (tkp. hulla) nevezte el.⁶²

Teljesen nyilvánvaló, hogy minél veszélyesebb egy foglalkozás, annál erőteljesebben jelennek meg benne a 'halál', a 'meghal' fogalmat jelentő szlengszavak. A legtöbb 'halál' jelentésű szlengszó a katonák között keletkezik (természetesen főleg háborúban), a pilóták, a tűzoltók körében, a különleges ártalmakkal járó szakmákban stb. Ilyen szlengszó volt az imperialista⁶³ és a polgárháború korában: a 'meghal' értelmében *забуреть* 'felfordul', *загнуть* 'bekrepál' (tkp. összegörnyed), *встухнуть* 'bebőrizik a szeme' (tkp. felpuffad), *дать дуба* 'fübe harap' (tkp. tölgyet ad), *сыграть в ящик* 'borítékban szabadul' (tkp. ládását játszik), *поплыть с ледком* 'kihül' (tkp. elúszik a jéggel), *отправиться на луну газеты читать* 'alulról szagolja az ibolyát' (tkp. elme egy a Holdra újságot ol-

⁶² Ld. LUNACSARSZKIJ (1935) gondolatát a nevetésről: „Aki nevet, érzi a saját fölényét azzal szemben, akit kinevet, és arra törekszik, hogy felfedje az ellenfélben levő gyöngé vonásokat” (7). „A szarkazmus azt jelenti, hogy az ellenfelet lealacsonyítjuk azáltal, hogy amit ő komolyan vél, azt jelentéktelenné változtatjuk, amit viszont ő jónak és pozitívnek, azt negatívvá” (8).

⁶³ Az I. világháború. (*A ford.*)

vasni) stb.; a 'halál' értelmében a *курносая* 'a kaszás' (tkp. a pisze) stb. A francia tengerészeknél: 'meghal' jelentésben volt használatban az *avaler sa gaffe* (tkp. lenyeli a horgot), *être sur le planchée du coq* (tkp. a szakács húsvágó deszkáján van), *boire dans la grande tasse* (tkp. nagy csészéből iszik) stb. VLAGYIMIR DAL az „О наречиях русского языка” [Az orosz nyelvjárásokról] c. könyvében van egy ilyen passzus: „Egyébként azt állítják, hogy létezik burlák [hajóvontató] nyelv is, és a Volga-vidék különböző városaiban össze fogják állítani a szótárát. Fölösleges keresni: ilyen szótár nem lesz, mert a nyelv sem létezik; ha csak nem nevezzük annak a Volga mentén szokásos hajózási kifejezéseket vagy a bohó fiatalság tréfás kifejezéseit: *хлебалка* 'kanál' (tkp. hörbölő), *ядало* 'száj' (tkp. csipegető), *нюхало* 'orr' (tkp. szagoló), *грабилки* 'kéz' (tkp. kis gereblye) stb.” DALlal ellentétben jómagunk e kifejezésekben éppenséggel egyfajta szleng csíráit látjuk, az olyan szavak pedig, mint a *хлебалка*, *едало*, a rendszeres éhezéstről tanúskodnak.

Ugyanezt az „éhes” pszichikumot látjuk az osztrák katonáknak az imperialista háború idején keletkezett *Gulaschkanone* 'tábori konyha, gulyáságyú' szlengszavában is.⁶⁴ Ehhez hasonlóan a vándoréletmóddal kapcsolatos valamennyi foglalkozásnak (vándorkereskedők, vándorkézművesek) sok emocionális-expresszív szava van az éjszaka, éjszakázás jelölésére, a kereskedőknek a vásárlók, a pomoroknak (északi tenger mellék lakói) az időjárás fogalmára stb.

Egy, a katonai közegben keletkezett tipikus szlengkifejezést említ NICEFORO itt idézett könyvében (1909): „Il me souvient qu'aux manœuvres dernières, pendant une journée de marche, sous un soleil de plomb, dans un nuage continu de poussière, ma section était harassée. A chaque halte c'étaient des chutes dans les fossés plutôt que des tranquilles. Me rendant compte de cet état de choses j'eus l'idée, au coup de sifflet du capitaine de remplacer le commandement par la phrase suivante: «Ceux qui n'ont pas de commissionnaires sont priés de prendre leurs valises». Et aussitôt chacun de mes hommes de répéter: «En avant les valises». Le mot avait fait fortune: il n'a été qu'un écho pendant tout le reste de la manœuvre...”⁶⁵ A *prendre ses valises* [fogja a bőröndjeit] kifejezés a szokásos *se mettre en marche* [Sorakozó!] helyett éppen azért terjedt el olyan széleskörűen ebben a közegben, mert a közösség (esetünkben egy katonai egység) az iránti

⁶⁴ Ld. a német *Schrapnellkugel* 'kása' (vö. orosz kat. *шрапнель* 'gyöngykása'), *Schrapnell* és *Handgranate* 'burgonya' (ld. SPERBER 1923); ld. a francia kat. *chrapnelles* 'bab' (ESNAULT 1919).

⁶⁵ „Emlékszem, a legutóbbi hadgyakorlaton, egész napi menetelés után, a tűző napon és a mindent beborító porfelhőben a szakaszom egészen el volt csigázva. A pihenőkön az emberek egyszerűen lerogytak az útszéli árokba, és képtelenek voltak rendesen pihenni. Ilyen helyzetben támadt az az ötletem, hogy amikor a százados füttyjelet ad, az ilyenkor szokásos parancsszót a következő mondattal helyettesítem: »Akinek nincs itt a hordárja, szíveskedjék fölvenni a bőröndjét.« És az emberek mindjárt kezdtek ismételni: »Fogjátok a bőröndöt.« A szónak szerencséje volt: egyre-másra visszhangzott, egészen a gyakorlat végéig...”

szükségletét fejezte ki, hogy tréfásan és könnyedén fogják fel a tábori élet nehézségeit.

Ám akármilyen szerencsés volt is a kifejezés, soha nem terjedhetett volna el, ha nincs rajta kívül álló jelentős megalapozottsága.

A tőkés gazdasági viszonyok közepette, ahol a munkások egy része számára a munkanélküliség megszokott jelenség, míg a munkalehetőség inkább a véletlen műve, létrejön a munkába állást vagy az elbocsátást jelentő szlengszó.⁶⁶ A német munkanélküliek a *stempeln gehen* 'pecsételni jár' [a munkaközvetítőbe] szlengkifejezéssel hangsúlyozzák tréfásan ennek a járkálásnak az értelmetlenségét, azt, hogy ott reménytelen munkát kapni.⁶⁷

A szleng tehát sajátos világszemléleti jelenség. Amikor az ember kiejt egy szlengszót, ezzel azt jelképezi, hogy érzéketlen az ellenséges és kellemetlen hatások iránt. A szlengszó megakadályozza abban, hogy komolyan vegye a jelenséget, általa takarékoskodhat az erejével, kímélheti az energiáját. A szlengszó azt mutatja, hogy aki kiejti, jól ismeri a kellemetlenséget, nem fél attól, és még a meglepetést is várt és megszokott dologként fogja fel. A szlengszóban van egy familiáris árnyalat, benne van a megszólítás szabadossága, egyfajta haverkodás. A szleng célja az, hogy kinevesse az ellenséges erőket.

Ezért van az, hogy bármely szlengszót egy másik társadalmi közeg képviselője már cinikusnak, vulgárisnak érez, és úgy véli, hogy az a pszichikum érzéketlenségéből, makacsságából, vaskalaposságából, könyörtelenségéből, hajthatatlanságából fakad, a szlenghasználó viszont ugyanazt szellemesnek, merésznek érzi, sőt még valami fennköltséget, sőt hősiességet is beleérez.

Úgy tűnhet, ez a kérdésfeltevés annak az elismeréséhez vezet, hogy a szleng létezése hasznos és célszerű. Álláspontunk valójában élesen eltér ettől. Lehet, hogy a szleng valaha hasznos volt, napjainkban azonban negatív jelenség. Szlengszó csak ott keletkezik, ahol használója nincs tudatában, nem ismeri az okát az őt nyugtalanító jelenségnek, ahol valami véletlent lát, s ahol nem képes sem előre megsejteni egy eseményt, sem megmagyarázni. A szlengszó azt mutatja, hogy az adott jelenséggel kapcsolatban a használója zsákutcába jutott. A szlengszó és emocionális-expresszív adottsága a gyöngeség jele, annak a következménye, hogy a gondolkodás nem hajlandó elismerni a történések ésszerűségét, „oksági” jellegét.

Azokban a szakmákban tehát, ahol a szlengszó bizonyos tökéletlenségüknek eredménye, a szó a termelési folyamat egyes mozzanatainak irracionálisát, fel-foghatatlanságát fejezi ki. A szlengszó nem csupán védelmi, hanem, hogy úgy

⁶⁶ A szlengszótárakból merített néhány, a munkanélküliséggel kapcsolatos szó: *out of collar* 'munka nélkül van' (tkp. galléron kívül), *to get the sack* 'elbocsátják' (tkp. megkapja a tarisznyáját), *to knock off* '(egy napra) befejezi a munkát' (tkp. kikopog az ajtón).

⁶⁷ E szellemesség kétségkívül komor és örömtelen, de hát mi nem is teszünk egyenlőségjelet a szlengszó emóciója és a vidámság érzése között.

mondjam, menekülési reakció. A szlengszóban mintegy a főkapcsoló átállítása történik, kikapcsolja a gondolkodást és utat nyit az érzelmeknek.

Minden szlengszó mögött a siker, a sors, a szerencse képzeete áll: vajon sikerül-e vagy nem, jól megy-e vagy rosszul, szerencséje lesz-e a beszélőnek vagy sem.

Vegyük például az alkoholisták nyelvét. A kocsmáknak⁶⁸, az italoknak és magának a lerészegedésnek, valamint egyes fázisainak tréfás-emocionális elnevezéseivel az alkoholista mintegy azt állítja, hogy szenvedélye nem úr fölötte, hogy ő távol áll tőle, és még ki is tudja nevetni. Ám ez a magabiztosság öncsalás, s a szleng jelen esetben (káros) hajlamainak megerősítését segíti elő.

Nézzünk egy másik példát: a nyomdai szedők nyelve nem is oly rég, a 19. században még sok olyan szlengszót tartalmazott, amelyek mára eltűntek. A szlengszavak szorosan kapcsolódtak a termelési selejthez. A már említett *правка огуром, чутка шанкой, бык, козел, покойник* és *извозчик* hozzájárult ahhoz, hogy a szedők passzívan szemlélték ezeket a fölöttébb negatív jelenségeket, tompította hatásukat, s szívélyesen gunyoros kapcsolatba léptek velük.

És vegyük a harmadik példát, a favágók, tutajosok szlengjét, ahol a szleng szorosan összefügg a testi sérülésekkel. A faúsztatók például a tutajok tisztításához egy olyan függőleges csörlőt használtak, amelyen a talpcsapágyakban a pecek nem voltak rögzítve. Emiatt a csörlő a tutajosnak komoly veszélyforrást jelentett: amikor kiengedték, kilazuló rugóként működött, s ütésével a lábáról is leverhette az ott álló munkást. Veszélyessége miatt kapta a csörlő a *пьяная баба* (tkp. részeg fehérceled) nevet. Ez a szlengszó a hősködés nyomait foglalta magába, mert megszabadította a tutajosokat a lelki traumától.

IV.

A szlengkutatás legnehezebb és leginkább felelősségteljes része azoknak a társadalmi-gazdasági okoknak a felderítése, amelyek kiváltják a nyelvben a szlengszavak megjelenését.

Megrekednénk a pszichologizmus⁶⁹ szűk keretei között, ha befejezttnek vélnénk a dolgunkat azzal, hogy megállapítjuk: a szlengszó és a külső sokkhatással szembeni ellenállás kapcsolatban van. Ebben az esetben nemcsak hogy nem vinnénk végig a vizsgálatot, hanem nyilvánvalóan hamis képet is alkotnánk a szlengről.

⁶⁸ Csaknem minden kocsmáknak kap a törzsvendégeitől valamilyen becenevet: *Деревяшка* [kb. Deszkás], *Гробики* [Koporsók], *Ямка* [Gödör] stb.

⁶⁹ A nyelvészetben a „pszichologizmuson” nem a pszichológia anyagának felhasználását értjük (a nyelvészeknek mindig kívánatos más tudományok eredményeire is támaszkodnia), hanem azt a tendenciát, amely minden nyelvi jelenséget pszichikaiakra vezet vissza, a nyelvészeti tények végső magyarázatát a pszichológiában keresi, a pszichológiát önmagában elegendő alpnak ismeri el, amely bizonyítékait is magában hordja.

A szlengbeszéd szavai kurzív szavak, amelyeket a megszokott beszéd mintegy kiemel, s amelyekre mintegy külön felhívja a figyelmet, ám ne gondoljuk, hogy a kiemelt szavaknak ez a kurziválása az egyéni pszichikum természetes törvényei szerint megy végbe.

Teljesen önkényes az ún. kollektív pszichológiát úgy elképzelni, mintha az az egyéni pszichológiáknak lenne valamiféle összege. Számos olyan példára hivatkozhatunk, amikor az egyén számára kétségkívül fontos, sőt a pszichikumában sérülést is okozó jelenség nem vált ki szlengszót.

Szlengszó csak ott keletkezik, ahol a környezet érdekei sérülnek, ahol a közösség egészének érdekeit éri bántódás, és ezek a sérelmek egyfajta rendszerességgel és bizonyos körülmények között ismétlődnek. Ha azonban így vetjük fel a kérdést, akkor azzal a reális veszéllyel kell számolnunk, hogy nehogy felruházzuk önkényesen a társadalmi közösséget az élő szervezet biológiai funkciójával, mely csapdába NICEFORO is beleesett már említett munkájában.

A szlengjelenségeknek a társadalmi-gazdasági valóságból fakadó végső determináltságát az is bizonyítja, hogy mennyire megegyezik a szleng a legkülönbözőbb országokban. Például a szleng és a pénzgazdálkodás kapcsolatára az a körülmény eszméltet rá bennünket, hogy a pénzegységekre mindenütt száz meg száz szlengszó van.⁷⁰ A legkülönbözőbb országokban ugyanazoknak a foglalkozásoknak a szaknyelvében alakul ki a szlengszavak túlsúlya, ugyanazok a szaktevékenységeik szlengesednek a legnagyobb mértékben.

Jelen tanulmányunkban nem törekszünk arra, hogy megvilágítsuk a szlengszavak társadalmi determináltságának valamennyi tényét, hogy egységes és befejezett általánosításra jussunk. Ezt a feladatot csakis hosszas kutatómunkával lehet megoldani. A társadalmi környezet nyelvi tevékenységének csak az egyik oldalát mutatjuk be, azt, amely a szlengszavak keletkezéséhez vezet, s ezt is csupán a szakmai termelési nyelvben. Először azért erre összpontosítunk, mert módszertanilag így tartjuk célszerűnek: a szlengszavak ugyanis a szakmai tevékenység dinamikus sztereotípiáinak többé-kevésbé állandó zavarjelenségeit kísérik, ott, ahol eléggé szoros társadalmi környezet létezik.

Ez a megállapítás némi magyarázatot igényel. Mindenekelőtt meg kell különböztetnünk a szlengszó létrehozásának tényezőjét (mozgatóját), valamint a keletkezés feltételét. A szlengszó keletkezésének a feltétele a környezet, vagyis olyan valami, ami általában is szükséges bármely, nem csupán szleng szó létrejöttéhez. A szlengszó keletkezésének tényezője pedig jelen esetben egy termelési mozzanat: a dinamikus gyártási sztereotípiának, az üzemi ritmusnak a zavara, például a futószalagon: egy olyan fennakadás, amely azzal jár, hogy a

⁷⁰ HOTTEN az 1859-es szlengszótár előszavában ezt írja: „Her Majesty’s coin, collectively or in the piece, is insulted by no less than one hundred and thirty distinct slang words”. [„Öfelsége pénzérméit, együttesen vagy külön-külön, nem kevesebb, mint százharminc különböző szlengszó sértegeti”]. GRASSERIE (1907) hatvan szlengszót sorol fel a pénz fogalmára (136–7).

termékek egy részét készletezni kell (így mondják a közgazdászok), vagy rendszeresebb, „törvényesült” esetekben: például egyenlőtlen bérezés, ami *zsíros* (vagyis előnyös) beosztásra ad lehetőséget, vagy a termékek *eltolás*-ának (selejt) esetei stb.

A kereskedelem ritmusát például az egyenetlen kereslet zavarja meg, amikor nagyobb árat lehet a vevőtől kérni; a tengerészek munkájában ez az időjárás, a tenger állapota és a hajó műszaki lehetőségeinek a függvénye (a vitorlášhajóknál például jóval nagyobb mértékű a szlengesedés, mint a gőzhajóknál, ld. KLUGE 1912) stb.; a pilótáknál az időjárási viszonyok, a motor működésében megmutatókozó rendellenességek stb. (ld. USZPENSZKIJ 1936) jelentkeznek ilyen váratlan mozzanatokként.

Kövessük figyelemmel, hogyan keletkeznek a szlengszavak egy olyan „átlagos” üzemben, mint a nyomdászat, amely napjainkban nem különösen tűnik ki a munkaszervezés tekintetében, bár nem is tartozik a lemaradók közé.

Tekintsük talán át az egész termelési folyamatot, onnan kezdve, hogy a nyomdába befut a kézirat, egészen a kész termék kibocsátásáig.

A kiadóból a kézirat a szedőrészleg vezetőjéhez kerül, aki azt átadja a szedőnek. Ez a mozzanat már magában hordoz egy véletlen elemet. A szedő a kéziratot vagy előnyösnek találja, vagy nem. A véletlen első megjelenése és az első szlengszó: a kedvező munka a szedők nyelvén így hangzik: *шпик, шпиковка* (tkp. szalonna, tehát zsíros munka).⁷¹ A szedő munkához lát. A munkája simán megy egészen addig a pillanatig, amíg egy olvashatatlan részhez — *муха* (tkp. légy) — nem ér. Ekkor a szedő abbahagyja a munkát, és gyakran akár az egész nyomdát is körbejárva keres egy olyan embert, aki el tudná olvasni ezt a *муха*-t.

További véletlen és bosszantó körülménynek számítanak azok a hibák, amelyeket maga a szedő követ el, ám ezek aránya prognosztizálható: minden szedő hozzávetőleg azonos, rá jellemző számú hibát vét, és végső fokon ezek kijavítására ott van a korrektor. Van azonban egy olyan fajta, rendkívül bosszantó hiba is, amely miatt „össze kell törni az ólmot” (*ломать свинец*), vagyis újra kell szedni a bekezdést, oldalt, vagy néha újra kell tördelni az egész könyvet is. Ez egy jelentős mértékű kihagyás vagy kétszer kiszedett passzus lehet. Az ilyen hibáknak külön neve van: a kihagyásé *бык* vagy *козел*, a kétszeri kiszedésé pedig *покойник*.

Egy német szedő, akitől aziránt érdeklődtem, vannak-e náluk szlengszavak, három ilyet nevezett meg: a kedvező munkát *Speck*-nek nevezik (tkp. szalonna), a kétszer kiszedett részt *Wurmkind*-nek (tkp. kis giliszta), a hosszabb kihagyást pedig *Leichnam*-nak (tkp. holttest). Jóllehet az orosz szedők is bizonyos mérték-

⁷¹ Az angol szedőknél a kedvező munka neve *fat* (tkp. zsír). (A magyar nyomdászslengben *spek*. — *A ford.*)

ben a németektől kölcsönözték a maguk szlengszavait⁷², magát a kölcsönzés tényét is indokolta valami. A szlengszavak egybeesése attól még tény marad.

Ezután a munka a korrektorhoz kerül javításra. A rossz javítás komoly kellemtelenségeket okozhat a nyomda számára. A korrektúra ilyen olvasását a műhelyfőnök így nevezi: *чтение шпаккой* (kb. a sapkán át olvasás). Ha a korrektor rosszul javította ki, akkor azt mondják róla, hogy *правил огуром* (tkp. uborkával javította). A kijavított szöveget visszaküldik a kiadóba további gondozásra. Az onnan visszakerülve is sok meglepetést okozhat a szedőknek: nagy és bonyolult javítást (*шпиковая работа*), *спек* munkát, büntetést, levonást (*загиб селетки*, vagyis a hering megcsavarását) a sapkában javításért és az uborkával javításért, a *бык* és a *покойник* típusú hibákért. S ekkor keletkezik a nyomdában az érzelmeket kifejező *автор* szlengszó.⁷³

A második javítást, az utolsó levonatot és gyakran a még újabb javítást követően a szöveg a gépterembe kerül, ahol a legutolsó fázisban még előfordulhat, hogy *eltolják*. A *запороть* 'selejtet csinál; eltol' szót nem csak a nyomdában használják. Itt egy oldalt *tolhatnak el*, a Kulakov-gyárban pedig például a *күпokat*. Bármely terméket *el lehet tolni*. A nyomda géptermeinek nincsenek saját, csak e termelési ágazatra jellemző szócskái, itt is a legkülönbözőbb gyárakban széles körben elterjedt szlengszavakat használják. Ennek az oka nyilvánvaló: a gépteremnek kevesebb közös dolga van a szedőteremmel, mint bármely más termelési ágazat géptermeivel.

Körülbelül ezek a szedők szaknyelvében feltalálható legfontosabb szlengszavak, amelyek éppen azokra a mozzanatokra vonatkoznak, amelyekben a leggyakrabban és legtermészetesebb módon várhatóak a véletlen betörései.

A szedők mindennapi életével összefüggő szleng kevésbé érdekes, mert jobbra hiányzik belőle az eredetiség, amint általában a szedők életéből is.⁷⁴ Azt viszont meg kell jegyeznünk, hogy a szedőszakma egészségi ártalmait már rég tükrözik azok a szavak, amelyek a 'megbetegedik', 'tuberkulózisban meghal' fogalmát fejezik ki: ilyenek a *скурсивиться* (tkp. kurziválódik), *поплыть с ледком* (tkp. elúszik a jéggel) szentpétervári kifejezések. Van még egy sajátos nyomdászszó: a dadogósokra mondják, hogy *говорит на разрядку* (ritkítva beszél).

Ez a két kifejezés (*скурсивиться*, *говорит на разрядку*) nem véletlen. A kurziválások, a szövegbeli kiemelések, különösen ha gyakran fordulnak elő, arra készítetik a szedőt, hogy abba hagyja a munkáját, és a kurzív szedőszekrényt vagy az egy pontnyi vakanyagokat keresse, amelyekkel kapcsolatban ha a nyomdában rosszul szervezik a szedést, mindig vannak félreértések.

⁷² A legrégebbi nyomdászati terminusok német közvetítéssel kerültek Oroszországba még a 17. században.

⁷³ Talán mert — csúfolódnak rajta a társai — a szedő szerzőnek képzelte magát? (A ford.)

⁷⁴ A szedők — első sorban mindennapi érintkezést szolgáló — nyelvről ld. BOUTMY 1874, 1883 és részben LARCHEY 1889.

A vasutasok nyelve is hasonló képet mutat. Az ő munkájukban a véletlen, dezorganizáló mozzanatot a vonat késése jelenti. Amikor a vonat késik, ezt a *намазал* (tkp. bemázol), *сбился с ходу* (tkp. letér a menetről), *потерял ход* (tkp. elveszti a menetet) stb. kifejezésekkel illetik⁷⁵, akkor a menetirányító számára *сломает график* (tkp. összetöri a menetrendet), *выбился из расписания* (tkp. kiköppen menetrendből)⁷⁶. Ha egy vonat akár csak néhány percet késik is, már valamennyi, pontosan közlekedő vonatot kénytelen maga elé engedni, mert máskülönben *запрет им дорогу* (tkp. elzárja előttük az utat).⁷⁷ Néha, amikor a vonatok sűrűn követik egymást, és a menetirányítónak minél hamarabb át kell őket eresztenie (*прогнать*, tkp. átterel) a maga útszakaszán, az ilyen vonat képes arra, hogy a forgalmat *запороть* (tkp. elrontsa)⁷⁸; a vonat előtt *захлопывают semaфор* (tkp. lecsapják a szemafor)⁷⁹, s ilyenkor mondják: a *состав растянулся* (tkp. a szerelvény széthúzódott) a szemafor előtt⁸⁰, a menetirányító *выдергивает* (tkp. kirántja)⁸¹ azt a fővágányról és mellékvágányra küldi: *кидает* (tkp. dobja).⁸² A mellékvágányon (a vasutasok a „на запасной пути” ragos alakat használják a köznyelvi „на запасном пути” helyett) a szerelvény „utasításra vár”, vagyis alkalmas időre, amikor a menetirányító újra *вытолкнет* (tkp. kilöki)⁸³ a fő vonalra.

Természetesen sem a szedőknél, sem a vasutasoknál nincs teljes mértékű szlengesedés, csupán egyes, a szlenghez közelítő szavakat használnak, nem többet, mint bármelyik más foglalkozási ágban. Sem a szedő, sem a vasutas nem kifejezetten szlenges szakma. Alább meglátjuk, hogy a szlengesedés egészen másfajta szakmákra jellemző, és csak bizonyos társadalmi feltételek mellett (pl. a tőkés gazdaság anarchisztikus viszonyai között) fejlődik ki.

Úgy véljük, hogy az idézett példák elegendőek ahhoz, hogy ha nem is bizonyítottuk, de legalább érthetővé tettük második tézisünket: a szlengszó a szakmai nyelvekben akkor keletkezik, amikor a munka automatizmusában, a termelés ritmusában, dinamikus sztereotípiájában zavar áll be.

Aligha túlozzuk el a helyzetet, ha azt állítjuk, hogy a szlengszavaknak az egyes szakmákban való megjelenését a termelési folyamat közvetlen megfigyelése során fedezhetjük fel. Ahol a legélesebb ugrásokat, a véletlenek betörését

⁷⁵ A magyar vasutatsszleng szerint: a vonat *lóg, csúszik*. (A ford.)

⁷⁶ A magyarban: *kiesik a menetrendből*. (A ford.)

⁷⁷ A magyarban: *elveri a többit*. (A ford.)

⁷⁸ A magyarban: *megkésleltesse a többit*. (A ford.)

⁷⁹ A magyarban *tilosra állítják a jelzőt*. (A ford.)

⁸⁰ A magyarban: *meghasalt a jelzőnél*. (A ford.)

⁸¹ A magyarban *félrevágja*. (A ford.)

⁸² A magyarban *vágja*. (A ford.)

⁸³ A magyarban *kiengedi*. (A ford.)

tapasztaljuk, ahol a termelési folyamat a legkevésbé kiszámítható, ott kell keresnünk a szlengszavakat.⁸⁴

A szlengszó tehát ott keletkezik a szakmai beszédben, ahol a termelési folyamat bizonyos nem teljes tökéletessége tapasztalható, amely vagy a szervezés elégtelenségéből, vagy a technika hiányosságából következik. Az elmondottak alapján tehát előre is kijelenthetjük: a tömegtermelésben kevesebb eséllyel keletkeznek szlengszavak, és a megszakítatlan gyártási folyamat szervezése bármely termelésben sok-sok emocionális-expresszív szlengszó eltűnéséhez fog vezetni.

Végül pedig, némileg kilépve a szakmai nyelvek köréből, vesszük magunknak a bátorságot, és kijelentjük, hogy az iskolai szlenghasználat közvetlenül függ a nevelőmunkától. A szleng az olyan iskolákban indul virágzásnak, ahol a diákok a tanulás helyett a *strébereket* üldözik, ahol a nevelőmunka a tanárok és a diákok háborújává növi ki magát, mert nincsenek közös érdekeik.⁸⁵ Iskoláink becsületére legyen mondva, magával a tanulással kapcsolatos sajátos szavak alig vannak benne, viszont egy időben meglehetősen intenzíven hatolt be az utcai szleng, mely egyöntetű elutasításban részesült a közvélemény részéről.

Az elmondottakból nyilvánvaló, hogy miután megállapítottuk: a szlengszavak egy részét a gyártási ritmus zavara, sőt a termelés szervezésének bizonyos olyan tökéletlensége határozza meg, amelynek az oka kifejezetten a technikai problémák megoldatlansága lehet, ezután már, ha szlengszavakat fedezünk fel egy-egy szakmában, ki tudjuk majd mutatni e szakma valamilyen hiányosságát is.

Úgy tűnhet például, hogy bármely vállalat vagy intézmény számviteli apparátusának szigorú törvényszerűségekhez kell igazodnia. Azt hihetnénk, hogy a könyvelésnek egy számológép pontosságával kell működnie. A nyelv ugyanakkor komoly hiányosságokról rántja le a leplet.

Álljon itt egy, nem a helyzet magaslatán álló vállalat jellegzetes könyvelői kifejezéseiből egy kis lista. Ha az általános összegből el kell osztani a rovatok szerint a kiadásokat, ezt úgy hívják: *растаскать счета* (tkp. széthordják a számlákat)⁸⁶. Ha a számlák nem egyeznek, ezt így fejezik ki: *не танцуют* (tkp. nem táncolnak), *не сходятся* (tkp. nem jönnek össze), *разъехались* (tkp. szétcsúszik), *не идут* (tkp. nem mennek). Amikor a számlák egyeznek, azt így nevezik: *стакнулись* (tkp. titokban megegyezik), *пришли так на так* (tkp. egyik

⁸⁴ Jellemző, hogy magában a grafikonban, diagrammában minden hirtelen ugrást a *свечка* [gyertya] szlengszóval jelölnek (az orvosok, közgazdászok nyelvében).

⁸⁵ A diáknyelvekről és a zárt oktatási intézmények nyelvéről ld. *Изборник разведчика*, 1896/II; *Сенсирская военная школа во Франции* [A Saint Cyr-i katonaiskola Franciaországban] (a *L'illustration* c. folyóirat alapján). KLUGE 1895; MOCH 1911 stb. E diáknyelvek egyik érdekes sajátossága különösen szorosan egybefűzi a Saint-Cyr-i iskola és a műszaki egyetem nyelvét: ez a rövidítések iránti vonzalom. Erre ALBERT-LÉVY-PINET (1894) előszava külön felhívja a figyelmet.

⁸⁶ A magyar szakszlengben: *bontják*. (A ford.)

a másikat kompenzálja). Tegyük hozzá: a könyvelésben a számláknak maguktól egyezniük kell, ez a gondos számlavezetés szinte automatikus eredménye, ám a szóban forgó vállalatnál ez nem mindig van így, s akkor kitűnt, hogy a számlákat lehet *сводить* (tkp. összehoz), *знакомят* (tkp. összeismertet) vagy *подводят* (tkp. rávezet).⁸⁷ Amikor a követelés és a tartozás nem egyezik, akkor mondják: *дебет кредит обгоняет*, (tkp. a követel lekörözi a tartozik-ot) vagy fordítva. A sztornózás — ellenkönyvelés — szlengneve a *подкраска* (tkp. színezés, a magyarban: *törlés*). Sztornózni annyi mint *подкрасить* (tkp. színez).⁸⁸ Ezeket az utóbbi szlengképződményeket akkor foghatjuk fel a munkaritmus zavaraként, ha elmondjuk, hogy sztornózással a könyvelési hibákat szokták kijavítani. Az éves beszámolók készítésekor a legmelegebb időszak a könyvelésben a gyakran nagy méretű kimutatások elkészítése. Ezeket *простыня* (tkp. lepedő)⁸⁹ néven illetik. Ha pontatlan adatokra épülnek, akkor ezeket az űrlapokat *фармазонский*-oknak (tkp. nihilista) nevezik, s ebben az esetben *липовый баланс*-ot (tkp. hamis mérleg)⁹⁰ tükröznek. Annak érdekében, hogy túl legyenek az éves beszámolón, sikerüljön elfogadtatniuk a mérleget, a legkülönbözőbb fortélyokhoz folyamodnak, például *замораживают счета* (tkp. befagyasztják a számlákat)⁹¹, vagyis úgy tesznek, hogy az adott számlán ne legyen pénzmozgás, *сбивают в кучу* (tkp. egy csomóba terel) — ez éppen az ellenkezőjét jelenti annak, hogy *рассказывать по счетам* stb.

A szavak egy részét a vállalaton belül a közgazdászokkal közösen használják, például *франко потолок* (tkp. a plafonról vett adatok)⁹² *проектировать с чистого места* (tkp. tiszta helyről tervez)⁹³, *эстраполировать потолок* (tkp. extrapolálja a plafont), *сделать в потолочных метрах* (tkp. plafonról vett méterekben készít, vagyis nem létező nagyságokban, a magyarban *légből kapott* méretekben), *навертеть калькуляцию* (tkp. felcsavarja a kalkulációt ti. számológép segítségével)⁹⁴ stb. A könyvelésben dolgozók szlengszavainak egy része durván erotikus jellegű, s ezért itt nem idézhetjük őket.

A szlengszavak megléte tehát nyilvánvalóan bizonyítja, hogy az adott vállalatnál a könyvelés nem mindig és nem mindenben megy a szabályok szerint, s aanyagul összeállított számviteli terv, a munkában elkövetett hibák, az írásbeli beszámolókkal való túlterhelés komoly zavart okoz a munkafolyamatban.

⁸⁷ Ezeket a magyar szakszleng így fejezi ki: *ütköztet, vágat*. (A ford.)

⁸⁸ *Много крашено* [sok a festés] azt jelenti: a számlákban hibák vannak. A sztornóblokkokon piros harántcsík található (az ún. kopírkimutatásról van szó — *Az orosz szerk.*)

⁸⁹ A magyar szakszlengben ua. (A ford.)

⁹⁰ A magyarban ua. (A ford.)

⁹¹ A magyar szakszlengben ua. (A ford.)

⁹² A magyarban: *hasra ütve nyert* adatok. (A ford.)

⁹³ A magyarban: *tiszta lapról indít*. (A ford.)

⁹⁴ A magyarban *felsrófol*. (A ford.)

A szlengszók eredete tehát összefügg a véletlen betörésével az ember társadalmi-termelési tevékenységébe. A fentebb idézett szlengszó-keletkezési példák bizonyos mértékben „ideálisak” és kivételes jellegűek: valamennyi a termelés hatásának közvetlen eredményeként jött létre. Az esetek nagyobbik részében azonban a helyzet jóval bonyolultabb: a hatások keresztezik egymást, az ember beszéde és gondolkodása pedig másodlagos, ám mégis eléggé erőteljes tényezőként lép fel, ezért a szlengbeszéd egészére nézve meglehetősen nehéz megállapítani minden egyes szlengszó eredetét; különösen ott, ahol a szó nem a termelési, hanem — mint a hétköznapi szlengben — az ideológiai mozzanatokkal áll közvetlen kapcsolatban. Ennek ellenére az általunk megállapított szabály — a szleng és a véletlen viszonyáról — egészében helytállónak fogadható el. Ezt nem csupán a szleng sajátos lexikai összetétele bizonyítja, hanem a szlenghasználó szakmák jellege is.

Hogy mely foglalkozási ágakban jelentkezik a legnagyobb hajlandóság a szleng keletkezésére, az az elmondottak alapján számunkra aligha kérdéses.

Nyilvánvaló, hogy azok a szakmák tartoznak ide, amelyekben a munkasztereotípa vagy teljes egészében, vagy csaknem teljesen hiányzik, esetleg állandóan zavart szenved. Például azok, amelyek az elavult gazdasági formációkkal kapcsolatosak, vagy pedig éppenséggel újak, de még nem eléggé szilárdultak meg bennük a munkaformák, vagy pedig ahol még nem honosodtak meg a terminus technikusok, végül az olyanok, ahol a munka hatékonysága a személyes képességektől, az egyén tehetségétől függően ingadozik.

Az olyan szakmák, melyekben a szleng a gazdaság és a társadalmi élet elavult formáival függ össze, már csaknem teljesen eltűntek. Például nincsenek már tőzsdeügynökök és spekulánsok, nincsenek utazó ügynökök, ószeresek, hivatásos koldusok, hivatásos csempészek, vándorkézművesek, vándorénekesek, hamiskártyások stb., akiknek a szlengjéről még olvasni lehet számos országban.

E szakmák szlengjéről számos publikációt találunk oroszul is egészen a 18. századtól kezdve mind a periodikákban (főként a különféle néprajzi folyóiratokban), mind a szépirodalomban. Az angol irodalom már Shakespeare előtt említette a koldusok és tolvajok szlengjét. Érdekes adatokat meríthetünk HOTTEN szótárából (1859), aki a kiskereskedők (az ún. patterers [fecsegők], handsellers [ajándékarusok], cheap Jacks [olcsó árusok], chive fencers [lopottkés-árusok], hand saws [háznál favágást vállalók], flying stationers [járkáló írószerárusok], chaunters [kántálók] stb.) jelentős szerepéről ír, hiszen csak Londonban mintegy 30 000 ilyen élt.

Kimerítő teljességgel informál erről francia nyelven SAINÉAN, a németeknél AVÉ-LALLEMANT (1858–1862) és KLUGE (1901).

A munka ezekben a szakmákban tökéletesen szervezetlen: a jövedelmek rendszerint jelentéktelenek, s esetenként ingadoznak. Régen egyes szlenghasználó csoportokban teljesen primitív volt a kereskedelem: cserekereskedelem dívott,

az árak ingadoztak, fennálltak a mérleggel való csalás különböző lehetőségei. Ezekben a szlengekben nem szabad tolvajnyelvi kölcsönzést látni, amint ezt egyes kutatók teszik.

A mi vándorkereskedőink nyelvének tüzetesebb vizsgálata is azt mutatta ki, hogy szavaiknak a jó harmada csak önállóan keletkezhetett. Idetartoznak a kereskedéssel és munkájuk sajátosságaival összefüggő szavak (pl. a mérlegek és alkatrészeik neve), a paraszti életmód egyes tárgyainak, a jószágoknak az elnevezései, s végül az újjörög nyelvből való átvételek, amellyel a vándorkereskedők nyilvánvalóbb módon kerültek kapcsolatba, mint a tolvajok.

Minél szervezettebb tehát egy szakmában a munka, annál kevésbé szlengese-dik.

A szlengtől menedéket jelent bármely pálya, bármely sztereotípiá, valamint a termelés folyamatossága és racionalitása. Tegyük fel egy pillanatra, hogy a vándorkereskedők munkája a következő sablon szerint megy végbe: mindegyikük egy meghatározott, mindig azonos számú falut jár be, mindenütt azonos számú házban fordul meg, és mindegyikben ugyanannyi árut vesznek tőle fix áron. Tegyük fel azt is, hogy nem mér el semmit és nem rövidít meg senkit, nem kell összehívnia a vásárlókat és hosszasan kopogni a kapukon, — nos, ebben az esetben a vándorkereskedő sem használna több szlengszót, mint például egy postás vagy egy szövetkezeti tag.

A következő kérdés szintén nem túl bonyolult: milyen korszakokban fejlődik a szleng a leginkább? A szleng képződésére a szervezett gazdálkodás korszakai a legkevésbé alkalmasak, amikor nincsenek válságok, változások, nem alakulnak át a megszokott sztereotípiák. Viszont a kapitalizmus természetesen különösen hajlamos a szlengesedésre, különösképpen az eredeti tőkefelhalmozás korában. A szleng az átmeneti korszakokban jelennek meg, amikor változnak a gazdasági sztereotípiák; jelesen az ipari forradalom időszaka Angliában sok olyan szlengszót szült, amely az új jelenségekkel, sőt egyenesen az új gépekkel van kapcsolatban. Korunk számos műszaki terminusa is emocionális-expresszív képződmény volt a maga idejében, például *sow* 'forma az izzó ércnek' (tkp. koca), vagy *pig* 'kihült buga (vastömb)' (tkp. disznó).

A halkonzerviparban a gépesítés például külön szlengszót szült a zsigerelőgép jelölésére, amely egyszerre több tucatnyi munkást helyettesít — ez a *железный китаец*⁹⁵ (tkp. vas kínai). Általában meg kell jegyezni, hogy az új jelenség, amennyiben megszeg bizonyos sztereotípiákat, igen gyakran szlengszót igényel, amely később, újabb sztereotípiák megjelenésével, már normatív technikai kifejezéssé válik, s elveszíti emocionális jellegét.

Már a szlengesedő szakmák pusztá felsorolása is azt a gondolatot ébresztheti bennünk, hogy összefüggést lássunk a nyelv szlengjelenségei és főként a kapita-

⁹⁵ A rongytépő gép, mely szintén sok segéd munkást helyettesít, a *волк* (tkp. farkas), az angolban pedig a *devil* (tkp. ördög) nevet kapta.

lizmus között. Vegyük például a párizsi gépkocsivezetőket. Az ő nyelvükben már teljesen kialakult szlengről beszélhetünk: a csaknem a lumpenproletár szintjére lecsúszó „utasvadász argójáról”, aki a véletlenből él s (a konkurencia folytán) gyakran elveszíti az osztályszolidaritás érzését. Aligha szorul magyarázatra, milyen nagy a szerepe a szleng keletkezésében az egyes szakmákon belül megnyilvánuló szeparatista, anarchisztikus tendenciáknak. Ezért van az, hogy a fejlett osztályszolidaritással rendelkező szakmák szinte alig szlengesednek el. A szlenget tehát nyugodtan jellemezhetjük úgy, mint a kapitalista gazdaság anarchiájának következményét és kifejeződését, az anarchista lumpenproletariátus ideológiájaként.

A tőkés gazdaság anarchiája, a válságok és a spontán erők nagyarányú betörései, a véletlenek a tőkés gazdaság ellentmondásosságával együtt a legkedvezőbb viszonyokat teremtik meg a számtalan szlenghasználó csoport megjelenésére.

ENGELS a következőképpen jellemzi a véletlen szerepét korának tőkés társadalmában: „Az emberek ellenben minél jobban eltávolodnak a szűkebb értelemben vett állattól, annál inkább maguk csinálják történelmüket, tudatosan, annál csekélyebb lesz előre nem látott hatásoknak, nem-ellenőrzött erőknek a befolyása erre a történelemre, annál pontosabban felel meg a történelmi eredmény az előzetesen megállapított célnak. Ha azonban ezt a mércét helyezzük az emberi történelemre, akár a jelenkor legfejlettebb népeire is, azt találjuk, hogy még mindig kolosszális aránytalanság áll fenn a kitűzött célok és az elért eredmények között, hogy az előre nem látott hatások túlsúlyban vannak, hogy a nem-ellenőrzött erők jóval hatalmasabbak a tervszerűen mozgásba hozottaknál”. (ENGELS 1952: 14–5).⁹⁶

A fő dialektikus ellentmondás tehát, amely az erőteljesen fejlett szlengeket életre hívta, nem más, mint általában az emberi tevékenység tudatos jellege (amennyiben az ember különbözik az állattól) és a tőkés gazdaság öntudatlan, véletlen elemei közötti ellentét. Nem nehéz észrevenni, hogy ez összefügg a tőkés társadalom fő ellentmondásával, amely a termelés társadalmi jellege és a munka termékei kisajátításának egyéni módja között áll fenn.

V.

A társadalmi környezetet körülvevő lét bizonyos jelenségei tehát létrehozzák a szlengszót. A konkrét környezeten és konkrét külső helyzeten kívül ez a szó már híján van a szlengre jellemző érzelmi kifejezőerőnek. Ez az oka annak, hogy a szlengszavak nem képesek akadálytalanul elterjedni a szlenghasználók zárt és korlátozott körén kívül, s hogy a múltbeli szlengszavak mára teljesen ért-

⁹⁶ Magyar fordítása: ENGELS: A természet dialektikája. In: *Karl Marx és Friedrich Engels művei*. 20. kötet. Bp., 1963. 336.

hetetlenek és „talányosak” a számunkra, nem érzékeljük jellegzetes érzelmi színezetüket.

Vajon az, ahogy mi fogjuk fel például a vlagyimiri vándorkereskedők vagy az ugori szabók szavait, összehasonlítható-e azzal, ahogyan ők maguk érzékeltek? A vándorkereskedők számára ezek a szavak mind emocionális erejűek voltak, számunkra viszont már nem.

Még egyszer hangsúlyozzuk: a szleng mindig valamely zárt társadalmi csoport nyelve, a leggyakrabban olyané, amely elvesztette kapcsolatát az osztályával; „ideológiai”, „összeesküvői” jellege nagyon is erőteljes. Azok a különálló szlengszavak, amelyeket a magasan kvalifikált szakmák nyelvében előfordulnak, csak megerősítik ezt.

Hangsúlyozandó az is, hogy a szakmai nyelvek szókinccse további alapos vizsgálatot igényel. A nyilvánvaló szlengszavakon és szakszavakon kívül talá-lunk bennük más olyan szókatégoriákat is, amelyeket nehéz lenne ide vagy oda sorolni. A pomoroknak, az északi tenger mellék lakosainak sajátos foglalkozási viszonyai olyan szavakat szültek, amelyeknek a kifejezőképessége lényegesen különbözik a szlengszavakétól. Olyan oltalmat kérő, becéző jellegű szavaikra gondolok, mint a *батюшко* 'óceán' (tkp. apácskánk), *вздыхнул батюшко* 'a dagályt apály követi vagy fordítva' (tkp. apácskánk felsőhajtott), *духами припа-дат батюшко* 'orkánszerű tengeri vihar' (tkp. haragszik apácskánk), *оу-житья к берегу* 'a part mentén halad a halászhajóval' (tkp. barátkozik a parttal); valamint a szél különböző megszólításai: *припади-ка ветерка, у нас лод-ка не водка* (tkp. csillapodj le, szelecske, a csónakunk nem vodka) stb.⁹⁷

Azt is meg kell még jegyezni, hogy a szlengszavakon és a szakszavakon kívül minden szakmai nyelvben van a szavaknak még egy nagy csoportja, melyek azt jelzik, hogy használójuk elsajátította a szakmát. Míg a kívülállókkal folytatott beszélgetésben a szlengszavakat gondosan kerülik, ezeket viszont nemcsak hogy lépten-nyomon használják, s általuk ki is szorítják a köznapi nyelv megfelelő szavait, hanem ez az adott jelenség iránti hivatásos viszonyt is jelzi.

A szlengszó sikertelenséget, érzelmi kitörést, szervezetlenséget jelöl, a szleng a szakmában csak akkor lehetséges, amikor rabló viszony áll fenn a gazdálko-dással, a termelési folyamattal szemben, míg a szóban forgó típusú szavak, ép-

⁹⁷ A halászok nyelvéről ld. DUROV 1929. Cikkek és szójegyzékek található a következő kiad-ványokban: Записки Гидрографического департамента Морского министерства (с 1844 по 1852 г., ч. II–IV, VI–VIII, X); Записки имп. Казанского экономического общества (1856, № 12); Морской сборник (1854, т. XI, № 1, 3); Журнал Министерства народного просвещения (ч. I, VI, VIII); Отечественные записки (1852, II; 1853, III) stb.

Tanulságos megjegyezni, hogy a világ jellegzetesen vadász szemszögű, két táborra való felosz-tása tükröződik az ellenkező szavak csoportjában is, ezek már nem az elemekre, hanem a vadászó emberre vonatkoznak: a *карбас*-t ('kisebb evezős vagy vitorlás teherhajó') például a pomorok lekicsinylően *посудина*-nak (tkp. edény) nevezik...

pen ellenkezőleg, arról tanúskodnak, hogy az illető teljesen ura a termelési folyamatnak, s használója „munkabeállítódásáról” van szó.

A vakolómunkás soha nem mond olyat, hogy a párkányt *делают* (csinálják) azt csak *тянут* vagy *вытягивают* (húzzák); amint az ács sem építi a házat, hanem *рубит* (ácsolja), nem *делает* (készíti) az ajtó- vagy ablaktokokat, hanem *вяжет* (illeszti); a kőműves nem *кладет* (rakja) a téglát a malterra, hanem *подливает* (aláönti); a kubikos is az uszályra nem *везет* (viszi) a talicskát, hanem *катит* (tolja) stb.

Különösen gyakran találkozunk a szakmai nyelvben a *идти/ходить* igékkel: a hal például a halászoknál nem *плывет* (úszik), hanem *идет* (jár); a kozákok a lovon nem *ездят* (tkp. utaznak; minden nem gyalogos szárazföldi helyváltoztatás igéje), hanem *ходят* (mennek); a tengerészeknél a hajók *идут* (mennek); a vasutasoknál a vagonok szintén *идут*, nem pedig *едут*; a favágóknál a dőlő fa is *идет*; a színészeknél a darab *идет* vagy *доходит* (eljut) a nézőkig stb. Régi iratokban találkozunk ezzel a kifejezéssel: *стрижовой ход* ’bárkamenet’, amiből az következik, hogy a bárkák is *ходили* (jártak), amint a vándorkereskedők is *ходили*, noha szekereken közlekedtek.⁹⁸

A kifejezetten szakmai terminusok mindennapi életbe való átvitelének érdekes (és különösen a tengerészeknél gyakori) esetei bizonyítják, hogy a szakmai kifejezések, bár a szlenggel ellentétes jellegűek, a szlengképződmények alapjánál szolgálhatnak, például *abattre sur le bon ou sur le mauvais bord* ’van vagy nincs sikere egy vállalkozásban’ (tkp. jó vagy rossz széloldalra tér el), *courir un vilain bord* (tkp. rosszul állítja a vitorlát a szélnek) életveszélyesen megbetegedett vagy nehéz helyzetben lévő emberről; *être à bout de bord* ’ereje fogytán van, türelmét veszti, nincs pénze, nagybeteg’ (tkp. ellenszélben van); *courir des bordées dans la conversation* ’elhúzza a beszélgetést’ (tkp. nekifut a beszélgetésnek); *arriver tout plat* ’enged, ellenkezés nélkül beleegyezik’ (tkp. hátszélre áll); *avoir un tour dans ses cables* ’beteg vagy gyöngye a lába’ (tkp. csavarodás van a kábeleiben)⁹⁹ stb.

Az anyag egésze még gondos vizsgálatot igényel.

⁹⁸ „Az ofenyek egymás között soha nem mondják azt, hogy ez és ez *приехал* (’megérkezett’, ti. kocsin jártak), hanem hogy *пришел* (’megjött’)” (ТУШОНРАВОВ 1857). — Az oroszban megkülönböztetik a közlekedési eszközön (*ехать*) és a gyalogosan történő mozgást (*идти*). (A szerk.)

⁹⁹ A példák a MorszJaz. 1852 tanulmányból valók; ld. még LANDELLE 1859. Vö. az oroszban: *приивартоваться к барышне* ’udvarol’ (tkp. kiköt egy lány mellett), *держат курс на вест* ’el akar hagyni’ (tkp. nyugati irányt tart), *кинуть якорь* ’megnősül’ (tkp. horgonyt vet) stb.

Irodalom

- ALBERT-LÉVY-PINET, G. (1894): *L'argot de l'X, illustré par les X* [X argot-ja, példák-
kal]. Paris. (1905. évi kiadásban is)
- АРТУЕМЈЕВ 1884 = АРТЕМЬЕВ, А. И.: Описание рукописей, хранящихся в библиотеке
Имп. Казанского ун-та [A kazanyi császári egyetem könyvtárában őrzött kéziratok
leírása]. In: *Летопись занятий Археогр. комиссии, 1876–77 гг.* Санкт Петербург.
Вып. 7. с. 1–372.
- AVÉ-LALLEMANT, F. C. B. (1858–1862): *Das deutsche Gaunerthum...* [A német tolvajvi-
lág...]. I–IV. Leipzig, Brockhaus.
- BALZAC (1847): *La dernière incarnation de Vautrin* [Vautrin utolsó megtestesülése].
Paris.
- BERGSON, H. (1900): *Le rire. Essai sur la signification du comique* [A nevetés. (Tanul-
mány a komikus jelentőségéről)]. Paris. | HENRI BERGSON: *A nevetés.* Ford. Szávai
Nándor. 3., változatlan kiadás. Bp., Gondolat Könyvkiadó, 1994.
- BORROW, G. (1843): *The Zincali, or an Account of the Gypsies of Spain* [A zincali avagy
beszámoló a spanyol cigányokról]. London.
- BORZSKOVSZKI 1889 = БОРЖКОВСКИЙ, В.: Лирники [A lirnyikek (Vak énekes vándor-
dorkoldusok)]. In: *Киевская старина*, т. 26, с. 653–708.
- BOUTMY, E. (1874): *Les typographes parisiens. Suivis d'un petit dictionnaire de la lan-
gue verte typographique* [Párizsi nyomdászok. (Megfigyelések a nyomdászargó kis-
szótáráról)]. Paris.
- BOUTMY, E. (1883): *Dictionnaire de l'argot des typographes* [A nyomdászok argójának
szótára]. Paris.
- BРЕЙТМАН 1901 = БРЕЙТМАН, Г. Н.: *Преступный мир. Очерки из быта профессио-
нальных преступников* [A bűnözők világa. A hivatásos bűnözők életéből]. Киев.
- БУТУЗОВ 1867 = БУТУЗОВ, В.: *Словарь особенных слов, фраз и оборотов англий-
ского народного языка* [Az angol népnyelv különleges szavainak, mondatainak és
fordulatainak szótára]. Санкт Петербург.
- DAL 1852 = ДАЛЬ, В. И.: *О наречиях русского языка* [Az orosz nyelvjárásokról].
Санкт Петербург.
- DAUZAT, A. (1923): *La langue française d'aujourd'hui. Évolution, problèmes actuels* [A
mai francia nyelv. Fejlődése, aktuális problémái]. Paris, Colin.
- DAUZAT, A. (1918): *L'argot de la guerre, d'après une enquête auprès des officiers et
soldats* [A háború argója, tisztek és katonák által kitöltött kérdőívek alapján]. Paris.
- DAUZAT, A. (1922): *La vie du langage* [A nyelv élete]. Paris, Colin.
- DAUZAT, A. (1929): *Les argots. Caractères, évolution, influence* [Az argók. (Jellegük,
fejlődésük, hatásuk)]. Paris, Delagrave.
- DÉCHELETTE, F. (1918): *L'argot des poilus. Dictionnaire humoristique et philologique
du langage des soldats de la Grande guerre de 1914* [A bakák argója. Az 1914-es
nagy háború katonái nyelvének humoros és filológiai szótára]. Paris.
- DELVAU, A. (1876): *Dictionnaire de la langue verte. Argots parisiens comparés* [A tol-
vajnyelv szótára. (A párizsi argók összevetése)]. Paris, Dentu.

- DOBROVOLSZKIJ 1897 = ДОВОЛЬСКИЙ В. Н.: О дорогобужских мещанах и их шубрайском или кубрацком языке [A dorogobuzsi kézművesek subraj vagy kubrac nyelvéről]. In: *Изв ОРЯС*, т. 2, кн. 1–2, 320–52.
- DUROV 1929 = ДУРОВ, П. М.: *Опыт терминологического словаря рыболовного промысла Поморья* [Az északi tenger mellék halászati terminológiai szótárának kísérlete]. Соловки.
- ENGELS 1952 = ЭНГЕЛЬС, Ф.: *Диалектика природы* [A természet dialektikája]. Москва, Госполитиздат.
- ESNAULT, G. (1919): *Le Poilu tel qu'il se parle, dictionnaire des termes populaires récents et neufs employés aux armées en 1914-1918, étudiés dans leur étymologie, leur développement et leur usage* [A baka, ahogy beszél. A hadseregben 1914 és 1918 között használt régi és új kollokvialis kifejezések, illetve etimológiájuk, fejlődésük és használatuk tanulmányozása]. Paris.
- FOWLER, H. W. (1927): *A dictionary of modern English usage* [A modern angol nyelvhasználat szótára]. Oxford.
- FREUD = ФРЕЙД, З.: *Отроумие и его отношение к бессознательному* [A szellemesség és viszonya a tudatalathoz].
- GOLISEV 1880 = ГОЛЫШЕВ, И. А.: Проводы офеней в дорогу из дому для торговли и разговор их на своем искусственном языке [A vándorkereskedők búcsúztatása otthonról, valamint beszélgetésük az ő mesterséges nyelvükön]. In: *Ежегодник Владимир. губ. стат. ком. Т. 3*, с. 227–232.
- GRASSERIE, R. DE LA (1907a): *Étude scientifique sur l'argot et le parler populaire* [Tudományos értekezés az argóról és a népi beszédéről]. Paris, H. Daragon.
- GRASSERIE, R. DE LA (1907b): *Du langage subjectif, biologique ou émotionnel et sociologique ou révérentiel opposée au langage psychologique de la pensée* [Az egyéni, biológiai vagy érzelmi és szociológiai vagy tiszteletre méltó nyelvről a gondolkodás lélektani nyelvével összevetve]. Paris.
- GRASSERIE, R. DE LA (1909): *Des parlars des différents classes sociales* [A különböző társadalmi osztályok beszédéről]. Paris.
- GÜNTHER, L. (1919): *Die deutsche Gaunersprache und verwandte Geheim- und Berufssprachen* [A német tolvajnyelv és a vele rokon titkos- és szaknyelvek]. Leipzig.
- ГУПЕВ 1865 = ДИЕВ М., Я.: Какой народ в древние времена населял Костромскую сторону, и что известно об этом народе? [Milyen nép élt a régmúlt időkben a kosztromai tájon, és mit tudunk erről a népről?]. In: *Чтения в Обществе истории и древностей российских*. Кн. 4, с. 167–178.
- HOTTEN, J. C. (1859): *A Dictionary of Modern Slang, Cant, and Vulgar Words* [A modern szleng, a tolvajnyelv és a vulgáris szavak szótára]. London.
- HUGO 1953 = ГЮГО, В.: *Собр. соч. в 15 томах* [Összegyűjtött művei 15 kötetben]. Москва.
- IRWIN, G. (1930): *The New American Underworld Slang Dictionary* [Az új angol alvilági szleng szótára]. London.
- КАЙДАЛОВ 1876 = КАЙДАЛОВ, А. Т.: *О предках прасолов и офеней* [A marhakupcek és vándorkereskedők elődeiről]. Санкт Петербург.
- КЛЕТНОВА 1927 = Символика украс Смоленского края [A szmolenszki táj díszítő jelképei]. In: *Труды смоленских городских музеев*, вып. I. Смоленск
- KLUGE, F. (1895): *Deutsche Studentensprache* [A német diáknyelv]. Strassburg.

- KLUGE, F. (1901): *Rotwelsch, Quellen und Wortschatz der Gaunersprache und der verwandten Geheimsprachen* [Rotwelsch. (A tolvajnyelv és a vele rokon titkosnyelvek forrásai és szókincse)]. Strassburg.
- KLUGE, F. (1911): *Seemannssprache. Wortgeschichtliches Handbuch deutscher Schifferausdrücke älterer und neuerer Zeit* [A tengerésznyelv. (A régebbi és újabb idők német hajóskifejezéseinek szótörténeti kézikönyve)]. Halle, Buchhandlung des Waisenhauses.
- КОПОРСЗКИ 1927 = КОПОРСКИЙ, С.: Воровской язык в среде школьников [A tolvajnyelv az iskolások körében]. In: *Вестник просв.*, № 1.
- KRAPP, G.–BRADLEY, H. (1930): Slang [A szleng]. In: *Encyclopaedia Britannica* XX. 14. kiadás.
- LANDELLE, G. DE LE (1859): *La langue des marins* [A tengerészek nyelve], Paris.
- LARCHEY, L. (1889): *Nouveau supplément du dictionnaire d'argot* [Új kiegészítés az argósztótarhoz]. Paris, Dentu.
- ЛЕВЕГЬЕВ (1909) = ЛЕБЕДЕВ, В.: Словарь воровского языка [Tolvajnyelvi szótár]. *Вестник полиции*, № 22–24.
- ЛИНАСОВ 1935 = ЛИХАЧЕВ, Д. С.: Черты первобытного примитивизма воровской речи [A tolvajnyelv ősi primitívizmusának a vonásai]. In: *Язык и мышление*, т. III–IV. | ДМИТРИЙ ЛИНАСОВ: A tolvajnyelv ősi primitívizmusának a vonásai. In: *A szlengkutatás 111 éve*. Szerk. VÁRNAI JUDIT SZILVIA és KIS TAMÁS. Debrecen, 2002. 27–80.
- LUNACSARSZKI 1935 = ЛУНАЧАРСКИЙ, А. В.: О смехе [A nevetésről]. In: *Литературный критик*, № 4)
- ЛУРОВА 1927 = ЛУПОВА Е. П., Из наблюдений над речью учащихся в школах II ступени Вятского края [Megfigyelések a vjatszki terület középiskolásainak beszéde körében]. In: *Труды Вятского научно-исслед. института краеведения*. Т. 3, 105–25.
- МАКАРОВ 1846–1848 = МАКАРОВ, М. Н.: Опыт русского простонародного словотолковника. Буквы А–Н [Kísérlet az egyszerű orosz nép beszédének szómagyarázatára. А–Н.]. In: *Чтения Имп. Моск. общ-ва истории и древностей рос.* 1846–1847: кн. 3, 4, 7, 9; 1847–1848: кн. 1–5, 9.
- MARTINOV 1870 = МАРТЫНОВ П., Одоевские прасолы и их особенный разговорный язык [Az odojevi marhakupcecek és különleges társalgási nyelvük]. In: *Тульские губ. ведомости*, 30 сент. № 44.
- МОСН, G. *Lexique-vocabulaire de l'argot de l'École polytechnique* [A műszaki egyetem argójának szótára]. Paris, 1911
- MorszJaz. 1852 = Морской язык у французов [A francia tengerésznyelv]. *Морской сборник*, № 10.
- MorszSzb. = *Морской сборник* 1854, т. XI, № 1, 3.
- NICEFORO (1909): *Conseils d'un vieil adjudant à un jeune soldat* [Egy öreg törzsőrmester tanácsai egy fiatal katonának]. Paris.
- NICEFORO (1912): *Le génie de l'argot* [Az argó szelleme]. Paris.
- NODIER, CH. (1834): *Notions élémentaires de linguistique* [A nyelvészet alapfogalmai]. Paris.

- НУКОЛАЈСКИ 1890 = НИКОЛАЙЧИК, Ф. Д.: Отголосок лирничкого языка [A vak énekes vándorkoldusok nyelvének utóhatása]. In: *Киевская старина*. Т. 29, с. 121–130.
- PALLASZ 1790–1791 = ПАЛЛАС: *Сравнительный словарь всех языков и наречий по азбучному порядку расположенный* [Minden nyelvek és tájszólások szótára, melyek betűrendben elhelyeztetek]. Санкт Петербург. Ч. 1–4. (Кб. 200 „по-суздальски” jelzésű szó.)
- РИВНУКОВ 1927 = РЫБНИКОВ, М.: Об искажении и огрубении речи учащихся [A tanulók nyelvének eltorzulása és eldurvulása]. In: *Родной язык в школе*, кн. 1, с. 243–255.
- SAINÉAN, L. (1907): *L’argot ancien (1455–1850)* [A régi argó (1455–1850)]. Paris.
- SAINÉAN, L. (1912): *Les sources de l’argot ancien* [A régi argó forrásai]. Paris.
- SAINÉAN, L. (1915): *L’argot des tranchées d’après les lettres des Poilus et les Journaux du Front* [A lövészárkok argója a katonák levelei és a fronton írt naplók alapján]. Paris.
- SAINÉAN, L. (1920): *Le langage parisien au XIXe siècle* [A párizsi nyelv a 19. században]. Paris.
- Saint Суг = Сенсирская военная школа во Франции [A Saint Суг-i katonaiskola Franciaországban] (a L’illustration с. folyóirat alapján)
- SCHWOB, M.–GUEYSSE, G. (1892): Étude sur l’argot français [Tanulmány a francia argóról]. *Mémoires de la Société de linguistique de Paris*, 7: 33–56.
- СЕРОТУЈЕВ 1927 = ШЕПОТЬЕВ, В.: Мова наших школярів [Tanulóink beszéde]. *Етногр. вісник*, кн.3
- SPERBER, H. (1923): *Einführung in die Bedeutungslehre* [Bevezetés a jelentésstanba]. Bonn.
- TIMMERMANS (1922): *L’argot parisien* [A párizsi argó]. Paris.
- ТОНКОВ 1930 = ТОНКОВ В. А., *Опыт исследования воровского языка* [A tolvajnyelv kutatása]. Казань, Татполиграф.
- TrudObscs. 1820 =
1. Слова, употребляемые в Угличе. [Az Uglicsban használatos szavak]. In: *Труды Об-ва любителей росс. словесности*. Ч. XX. Летоп., Ч. 5., Москва. 115–6.
 2. A Nyerehta város és járás lakosai által használatos szavak, összegyűjtötte az ottani iskola tanfelügyelője, Jakov Sulgin:
 - (a) Слова неизвестного языка [Egy ismeretlen nyelv szavai]. In: *Труды Об-ва любителей росс. словесности*. Ч. XX. Летоп., Ч. 5., Москва. 137–8.
 - (b) Слова, употребляемые жителями города Галича и его уезда, собранные учителями тамошнего уездного училища Дмитрием Ржевским и Яковом Аквилевым [A Galics város és járás lakosai által használatos szavak, összegyűjtötték az ottani iskola tanárai, Dmitrij Rzszevszkij és Jakov Akvilev]. In: *Труды Об-ва любителей росс. словесности*. Ч. XX. Летоп., Ч. 5., Москва. 139–41
 3. Gyűjtemény azon különleges és sajátos kiejtésű szavakból, amelyeket a tveri kormányzóság lakosai használnak. Kasin városban és járásban:
 - (c) Скрытые от прочих и между одними торговцами того же города и уезда употребляемые названия денег, счетов и других вещей [Ugyanazon város és járásnak csak a kereskedői által használt és mások előtt eltitkolt elnevezései a

- pénzeknek, számlálásoknak és egyebeknek]. In: *Труды Об-ва любителей росс. словесности*. Ч. XX. Летоп., Ч. 5., Москва. 167–8.
- (d) Отличные выражения, употребляемые Бежецкими гражданами в торговле [Különleges kifejezések, amelyeket a bezseci polgárok a kereskedelemben használnak]. In: *Труды Об-ва любителей росс. словесности*. Ч. XX. Летоп., Ч. 5., Москва. 168–73.
4. A vidéki egyszerű nép szólásainak gyűjteménye, amelyeket a vlagyimiri kormányzásban használnak:
- (e) По Вязниковской округе [A vjaznyiki körzetben]. In: *Труды Об-ва любителей росс. словесности*. Ч. XX. Летоп., Ч. 5., Москва. 214–5.
- (f) Реестр слов офенского наречия (составленный стряпчим Владимирской удельной конторы А. А. Успенским) [A vándorkereskedők nyelvének szöregisztere (összeállította A. A. Uszpenszkij, a vlagyimiri koronabirtok-igazgatóság felügyelője)]. In: *Труды Об-ва любителей росс. словесности*. Ч. XX. Летоп., Ч. 5., Москва. 239–42.
- (g) Список слов офенского наречия, объясняющий полный смысл оногo, на российском языке (образцы разговора по-российски и по-офенски, приложенные к реестру А. А. Успенского) [A vándorkereskedő nyelv szavainak listája, mely orosz nyelven megmagyarázza annak teljes jelentését (beszélgetésminták oroszul és vándorkereskedő nyelven, mellékelve A. A. Uszpenszkij szögyűjteményéhez)]. In: *Труды Об-ва любителей росс. словесности*. Ч. XX. Летоп., Ч. 5., Москва. 242–3.
- ТУХАНОВ 1891 = ТИХАНОВ П. Н.: *Криптогlossарий. Отрывок. (Представление глагола „вытнть”)* [Kriptoglosszáríum. (Titkosnyelvi szójegyzék). Részlet. (Az iszikige)]. Санкт Петербург, ценз. 2, 18 с.
- ТУХАНОВ 1895 = ТИХАНОВ П. Н., *Брянские старцы. Тайный язык нищих. Этнографический очерк* [A brjanszki sztarecek. A koldusok titkosnyelve. Néprajzi tanulmány]. Брянск. 4, 35 с., факс.
- ТУХОНРАВОВ 1857 = Офени Владимирской губернии [A vlagyimiri kormányzás vándorkereskedői]. In: *Владимирской сборник. Материалы для статистики, этнографии, истории и археологии Владимирской губернии*. Составил и издал К. ТИХОНРАВОВ. Москва. 22–7.
- USZPENSZKI 1936 = УСПЕНСКИЙ, Л.: Материалы по языку русских летчиков [Adalékok az orosz pilótanyelvhez]. In: *Язык и мышление*, VI–VII.
- VAN GENNEP, A. (1908): *Essai d’une théorie des langues spéciales [Értekezés a speciális nyelvek elméletéről]*. *Revue des études ethnographiques et sociologiques* (1908. június–július) = VAN GENNEP 1909. II, 285–316.
- VAN GENNEP, A. (1909): *Religions, moeurs et légendes* [Vallások, erkölcsök, legendák]. Paris.
- VIDOCQ, E. F. (1837): *Les voleurs, physiologie de leurs moeurs et de leur langage* [A tolvajok, illetve erkölcsök és nyelvük fiziológiája]. I–II. Paris.
- VINOGRADOV 1918 = ВИНОГРАДОВ, Н. Н.: *Жгонский язык. Условный язык Приветлужья Костромской губ.* [A zsgon nyelv. A Vetluga-mellék (kosztromai kormányzás) egyezményes nyelve]. In: *Изв. ОРЯС*, т. 23, кн. 1, с. 89–105.
- Zapiszki 1844–1852 = *Записки Гидрографического департамента Морского министерства* (с 1844 по 1952 г., ч. II–IV, VI–VIII, X)

Zapiski 1856 = *Записки имп. Казанского экономического общества* (H 12),

ZSIRMUNSZKI 1936 = ЖИРМУНСКИЙ, В. М.: *Национальный язык и социальные диалекты* [A nemzeti nyelv és a szociolektusok]. Ленинград.

(Fordította Fenyvesi István)